चांदोबा

मार्च १९९४

अध्यक्षाने दिलेली वचने

आपल्या देशाच्या निवडणुकीत विजयी झालेल्यांपैकी एक आहेत मामून अब्दुल गयूम. मागील ऑक्टोबर मध्ये त्यांना सर्वसम्मतीने मालदीवचे अध्यक्ष म्हणून निवडण्यात आले. चौथ्यांदा त्यांना हे अध्यक्षपद मिळत आहे. (स्टेट कौन्सिल) संसदेने केवळ त्यांचेच नाव या पदासाठी प्रस्तुत केल्यामुळे त्यासाठी खास निवडणूक घ्यावी लागली नाही. हां, जनतेचा अभिप्राय मात्र यासाठी विचारला. १ ऑक्टोबरला ९२ टक्के जनतेने संसदेचा हा प्रस्ताव मान्य केला.

जनतेचा हा अभिप्राय कळण्यापूर्वी गयूम ही निवडणूक लढणार नसल्याचे समजले होते, कारण त्यांचा मेहुणा व व्यक्तिगत सल्लागार इलियास इब्राहिमने आपलेच नाव संसदेने प्रस्तुत करावे, यासाठी खूप प्रयत्न केले होते. परन्तु त्यांच्यावर काही आरोप दाखल होऊन ते सिद्धही झाले व त्यांना देशातून पंधरा वर्षे बहिष्कृत करण्यात आले. आता अध्यक्षपदासाठी गयूम यांच्यापेक्षा अधिक लायक व्यक्ति देशात कुणीच नाही.

निवडणुकीच्या आधी गयूम यांनी आपल्या देशाच्या जनतेला अनेक वचने दिली. त्यांपैकी प्रमुख म्हणजे, 'देशाच्या संविधानाला एक निश्चित रूप देईन; अधिकारांचे विकेन्द्रीकरण करीन; निवडणुकीची पद्धत सुधारीन?' ते असे म्हणाले की, 'देशात विविध राजनैतिक पक्ष उभे राहू शकतील आणि त्यांचे सभासदही अध्यक्ष पदासाठी निवडणूक लढू शकतील. विशेषतः तरुण-तरुणींना प्राधान्य दिले जाईल.' तरुणांनी मादक औषधे सेवन करण्याचा त्यांनी तीव्र निषेध केला. त्यांनी असे सांगितले की गेल्या तीन वर्षांत १४ ते १७ वर्षांच्या तरुण-तरुणींत मादक पदार्थांच्या दुरुपयोगाचे प्रमाण वाढत आहे. गयूमनी अशा युवकांना आवाहन केले की, 'या मादक पदार्थांपासून दूर रहा. स्वतःला कामात आणि आरोग्यवान राहून आपल्या देशाच्या विकासाला मदत करा.' ही गंभीर समस्या सोडवण्याचा भार त्यांनी राष्ट्रीय युवक नायकांच्या खांद्यावर सोपवला.

जगातल्या लहान-लहान स्वतन्त्र राष्ट्रांपैकी मालदीव हे एक गणराज्य आहे. हे राज्य जवळ जवळ १३२ वर्ग कि. मी. इतके मोठे आहे. हा देश म्हणजे १२०० बेटांचा एक समूह आहे. त्यांपैकी फक्त २०० बेटांवरच मनुष्यवस्ती आहे. त्यातले कोणतेच बेट ११ वर्ग कि. मी. पेक्षा मोठे नाही.

मालदीवचा प्राचीन इतिहास स्पष्टपणे माहीत नाही. असे म्हटले जाते की इ. स. पू. चौथ्या शतकात

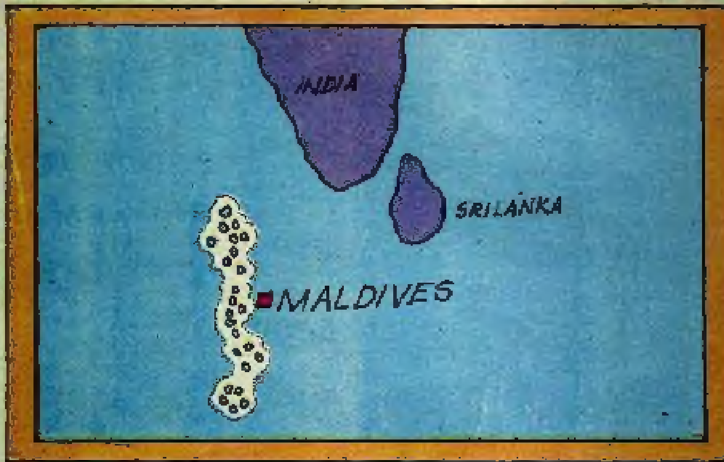

भारतातून द्रवीड लोक प्रथम तेथें गेले. यानंतर उत्तर भारतातले काही लोक येथे आले. याशिवाय श्रीलंकेतीलही काहीजण तेथे जाऊन राहू लागले. आणि तेथे बौद्ध धर्माचा प्रसार होऊ लागला. बाराव्या शतकात तेथील राजाने मुस्लीम धर्म स्वीकारला अन् तेथील जनतेलाही आदेश दिला कि त्यांनीही मुस्लीम धर्मच स्वीकारावा. त्यानंतर तिथे काही मशिदी ही बांधण्यात आल्या.

१८८७ मध्ये ही बेटे ब्रिटिशांच्या ताब्यात गेली. १९६५ मध्ये त्यांनाही स्वातन्त्र्य मिळाले व १९६८ मध्ये ते प्रजासत्ताक राज्य बनले. त्याच वर्षी इब्राहीम नसीर तेथील अध्यक्ष बनले व १९७८ पर्यन्त त्या पदावर राहिले. त्यांच्यानन्तर गयूम हे त्या गणराज्याचे अध्यक्ष बनले.

या राज्याची काही वैशिष्ट्ये

* मालदीवमधील संपूर्ण जनसमुदाय एका मोठ्याशा स्टेडियम मध्ये मावेल इतकाच आहे.
* लोक जास्त करून इंग्रजी बोलतात. अरबी भाषा मिसळलेली सिंहली सारखी भाषाही इथे प्रधानतः बोलली जाते.
* या देशात राजनैतिक दलें व प्रत्यक्ष कर नाहीत.
* समुद्रतटावरील संरक्षक दलाशिवाय प्रत्यक्ष असे रक्षक दल तेथे अस्तित्वात नाही.
* देशात तुरुंग नाहीत, कारण हिंसात्मक अपराध नसल्यातच जमा आहेत.
* देशाची आर्थिक स्थिति मत्स्योद्योग व पर्यटन विभागावर अवलंबून असते

राजाची झोप

सुवर्णदेशाच्या राजाला झोपेत एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला आचारी नलमहाराज दिसले. नलाने स्वतःसाठी एक पक्वान्न बनवले. त्याची चव मोठी मजेदार अन् निराळीच होती. लगेच दुसऱ्या दिवशी तो मुदपाक खान्यात गेला.

तेथे पोचल्यावर राजाला असे दिसले की आचाऱ्याने एक पक्वान्न बनवले असून, स्वतःच तो पदार्थ ताटलीत घेऊन खात बसला आहे. पक्वान्नाचा सुगन्ध तर अगदी स्वप्नातल्या पक्वान्नासारखाच होता. राजाने त्या पक्वान्नाबद्दल आचाऱ्याला विचारले.

आचारी मना करत असतानाही राजाने भांड्यातले थोडे पक्वान्न घेऊन चाखले. राजाला ते फारच आवडले.

पण खरोखरच त्या रात्री राजाला झोप येईना. पोटात आग होत असल्यासारखे त्याला वाटले. खवखवल्यासारखे वाटत होते. पलंगावरून त्याने महाराणीला, आपल्याला झोप येत नसल्याबद्दल सांगितले.

झोपेत पेंगत राणी म्हणाली, "राजकुमार सुखोपभोगात मग्न आहे, याबद्दल तुम्ही चिन्ता करू नका. तो आता विद्येत पारंगत झाला आहे अन् आपली जबाबदारीही नीट ओळखत आहे. त्याचं वयच चैन करण्याचं आहे, म्हणूनच असा आरामात रहातोय. अजून काही दिवस हे असंच चालणार."

राजकुमार सुखविलासात दंग असल्याचे राजाला अजून माहीतच नव्हते. राणीचे बोलणे ऐकून त्याला आश्चर्य वाटले. राजपुत्राच्या बाबत आणखी काही जाणायची त्याला उत्सुकता होती, पण राणीला झोप लागून गेल्यामुळे त्याला काहीच कळू शकले नाही. झोप बिघडल्यामुळे राजाने राजवैद्याला बोलावून घेतले. वैद्याबरोबर सेनापती आणि मन्त्रीही आले.

आकाश फडनीस

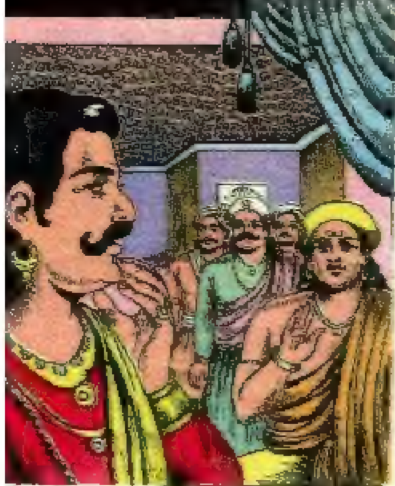

वैद्याने नाडी पाहून ही झोप न येण्याचे कारण कळत नसल्याचे सांगितले. शरमेमुळे आपण खाल्लेल्या पक्वान्नाबद्दलही राजा काही सांगू शकेना.

"काही देशद्रोही माणसांनी शेजारच्या राजाशी हातमिळवणी केली आहे. अन् त्यांचा आपल्या राज्यावर हल्ला करून ते ताब्यात घ्यायचा विचार आहे. पण यासाठी चिंतस्त होऊन आपण आपली झोप का घालवून घेत आहात महाराज? आपणही त्यांच्या विरुद्ध काही योजना आखून त्यांच्या नांग्या ठेचून काढू." सेनापतीने आश्वासन दिले.

आता पाळी मन्त्र्याची. तो म्हणाला, "सरकारी नोकरांच्यात लाचलुचपत फार माजली आहे. आपण जनतेसाठी ज्या सोयी उपलब्ध करून देत आहोत, त्या त्यांच्यापर्यन्त पोचतच नाहीयेत. त्यामुळे जनता फार असंतुष्ट आहे; अन् ही असंतुष्टता दिवसेंदिवस वाढत आहे. पण यासाठी काळजीत पडून आपण आपली झोप घालवू नका. आम्ही लवकरच यावर उपाय करू."

राजाने नन्तर या सर्वांना निरोप दिला. झोप न येण्याचे यातले एकही कारण नाही, हे त्याला चांगले माहीत होते. 'खरे कारण आपल्या आईला सोडून कोणाला सांगणार?' असे वाटून तो सरळ राजमातेच्या महालात गेला.

राजमाताही त्यावेळी जागीच होती. ती स्वतःशीच काहीतरी पुटपुटत होती. मुलगा आलेला पहाताच ती म्हणाली, "तुला झोप येत नाही हे कळलेय मला. मुलगा सुखविलासात दंग आहे, सैनिकां बसून रिकामा आहे, जवळच्या राजा आक्रमण करायच्या विचारात आहे, अन् देशात सर्वत्र अनागोंदी माजली आहे—याबद्दल विचार करत राहिलं तर झोप तरी येणार कशी? मी तर तुझ्या बाबांनाही तुला काही सल्ला द्यावा म्हणून त्यांच्या अनेकदा मागे लागून पाहिलं, पण त्यांनी मुळी माझ्या बोलण्याकडे लक्षच नाही दिलं. पहा नं, ते तर आरामात झोपले आहेत. तुझी परिस्थिती मला कळलेय. त्याचाच विचार करत बसलेय मी. झोपच येत नाहीय मला. तुझ्या बाबांच्या बेपर्वाईबद्दल फार वाईट वाटतंय मला!"

"माते! माझ्या निद्राभंगाचं कारण यापैकी कोणतंच नव्हे. माझ्या जेवणात बदल झाल्यामुळे मला झोप येत नाहीय." राजा म्हणाला.

यावर राजमाता हसून म्हणाली, "हो, तुझी ही लहानपणापासूनचीच खोड आहे. एवढं वय झालं, पण स्वभावात काही फरक नाही पडला! आपल्या अस्वस्थतेचं कारण तुझ्या स्वतःच्या लक्षातच येत नाही! राजा जेव्हा आरामात झोपतो, तेव्हा समजावं की देशाला कसलीच अडचण नाहीय. अडचणी असूनही जो राजा मजेत झोपतो, तो राज्याला घातदायक असतो, राज्याचं नष्टचर्य आलंय असं समजावं. तुझ्या वयात तुझ्या पित्यांनीही अशीच न झोपता खूप मेहनत केली. पण आता त्यांचा तुझ्यावर पूर्ण विश्वास असल्यानेच ते असे मस्त झोपलेत. तुझ्या अडचणींचा विचार मनात येतो, तेव्हा माझा मात्र मुळीच डोळा लागत नाही. माझीच जर स्थिती अशी आहे, तर तुझ्यावर काय बेतत असेल! आपल्या अडचणींवर तोड काढ, म्हणजेच तुला सुखानं झोप येईल."

एक शब्दही न बोलता आईच्या पाया पडून राजा तेथून बाहेर पडला. आजपर्यन्त त्याला वाटत होतं की, आपल्या कौटुंबिक समस्या आई सोडवते अन् राज्याची देखभाल कोषाध्यक्ष, सेनापती व मन्त्री करत असतात. मोठ्या विश्वासाने तो निश्चिन्त रहात असे. पण आताच असे लक्षात आले की, 'स्वतः राजाच या अडचणींचा गंभीरपणे विचार करत असतो' अशी त्या सर्वांची समजूत आहे.

इतकी गंभीर परिस्थिती असूनही आपण इतके दिवस सुख भोगत राहिलो आणि निर्विघ्न झोपत राहिलो याची राजाला शरम वाटली. कळत न कळत आचाऱ्याने राजाचे डोळे उघडले. याबद्दल राजाने त्याला मौल्यवान भेट दिली.

इकडे आचाऱ्याला, भीती पडली की आपल्या पक्वान्नामुळेच राजाला झोप येत नाहीय. पण शिक्षेऐवजी त्याला जेव्हा इनाम मिळाले, तेव्हा त्याच्या आनन्दाला पारावार राहिला नाही.

शनीची साडेसाती

बीरवाडीला मोरोपन्त नावाचे एक पुरोहित रहात असत. त्यांना फक्त आपल्या पौरोहित्यासंबंधी मन्त्र वगैरे येत असत, पण ते म्हणत की आपण ज्योतिष-शास्त्राचे मोठे प्रकांड पंडित आहोत, नि भूत, वर्तमान व भविष्य यांची अगदी बरोबर माहिती सांगू शकतो. गावची माणसे त्यांच्या सांगण्यावर विश्वास ठेवून त्यांना 'ज्योतिषी' म्हणून मान देत.

कधी-कधी लोकांच्या अज्ञानाचा फायदा घेवून म्हणत की-गावात काही अशुभ होणार आहे, जनावरात साथीचा रोग पसरणार आहे-इ. आणि नन्तर ते म्हणत की हे अमंगल टाळण्यासाठी यज्ञ करावा लागेल, पूजापाठ करावे लागतील. अशा प्रकारे त्यांची छान पोळी पिकत असे.

अशातच श्रीकान्त नावाचा एक तरुण शिक्षक म्हणून बीरवाडीला आला. मोरोपन्तांच्या जवळच्या घरातच तो राहू लागला. लोकांनी जेंव्हा त्याला सांगितले, की मोरोपन्त हे नाणावलेले ज्योतिषी आहेत, तेंव्हा हे ऐकून घेवून तो चुप राहिला.

एके दिवशी संध्याकाळी गप्पांच्या ओघात मोरोपन्त श्रीकान्तला म्हणाले, "आमच्या घरात पौरोहित्य वंशपरंपरेने चालू आहे. माझे आजोबापणजोबा सुद्धा भिक्षुकीच करत असत; म्हणूनच केवळ ती परंपरा चालवण्यासाठी मीही भिक्षुकी करतो. पण खरं तर मी ज्योतिष-शास्त्राचा गाढा अभ्यासक आहे. तुझा चेहरा पाहूनच मी तुझं असं भविष्य वर्तवतोय की एका महिन्यातच तुझं प्रकृतिमान खूप खालावणार आहे अन् तुझी आर्थिक स्थितीही बिघडणार आहे. याचं कारण एकच आहे—ते म्हणजे शनीची साडेसाती!"

पण हे भविष्य ऐकून श्रीकान्त जराही घाबरला नाही.त्याने विचारले, "मग या साडेसातीतून वाचायचा काही अुपाय नाही का?"

"आहे तर! असल्या अडचणीतून निभावून जाण्यासाठीच तर आपल्या पूर्वजांनी ज्योतिषशास्त्र निर्माण केलंय नं! तुला या शनीची शान्ति करायला हवी. या शान्तियज्ञाच्या कृत्यांपैकी प्रमुख म्हणजे माझ्यासारख्या पुरोहिताला गोदान देणे!" मोरोपन्त अुवाच.

क्षणभर विचार करून श्रीकान्त म्हणाला, "गोदान करायचं म्हणजे कमीत कमी पाचशे रुपयांचा खर्च आला! मज जवळ तर फक्त दोनशेच आहेत."

त्याच्या या अुत्तरावर हसून मोरोपन्त म्हणाले, "किती भोळा आहेस तू! तुला पाचशे रुपये खर्चायला थोडाच लावीन मी? आपण असं करू. माझ्याकडे एक गाय आहे. ती मी तुला दोनशे रुपयांना देतो. येता शनिवार चांगला दिवस आहे. पूजेनन्तर ती गाय तू मला दान दे म्हणजे झालं."

श्रीकान्तने लगेच दोनशे रुपये काढून मोरोपन्तांच्या हातावर ठेवले व त्यांची गाय आणून आपल्या घरी बांधली. मोरोपन्त खूष झाले की, "देणं नास्ती, घेणं नास्ती. फुकटात दोनशे मिळतायत, अन् पुन्हा गाय तर आपलीच होणार!"

चार दिवसांनंतर शनिवारी श्रीकान्तच्या घरी पूजा वगैरे यथासांग झाली. नंतर मोरोपन्त म्हणाले, "हं आता गोदान कर."

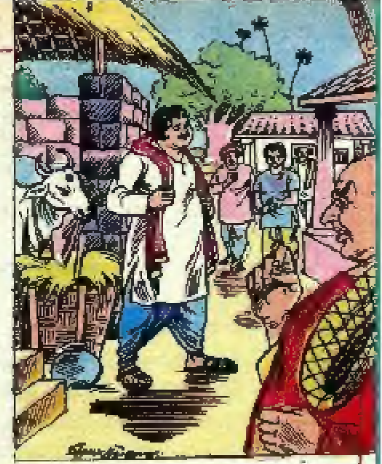

श्रीकान्त आढेवेढे घेत म्हणाला, "पण मोरोपन्त गुरुजी! साडेसातीमुळे मी खरंच का आजारी पडेन? माझं आर्थिक नुकसान होईल?"

हे प्रश्न ऐकताच मोरोपन्त भलतेच चिडले अन् आसपासच्या लोकांना बोलावून म्हणाले, "ऐकलंत याचं बोलणं? तुम्हाला सर्वांना तर माहीतच आहे की ज्योतिषशास्त्रात मी चांगलाच पंडित आहे. याचं दुर्भाग्य म्हणा की कुंडलीचा प्रभाव म्हणा, याचा माझ्या ज्ञानावर विश्वास दिसत नाहीये." अन् श्रीकान्तच्या चेहऱ्याकडे रोखून पहात म्हणाले, "म्हणतातच की ज्याच्या त्याच्या कर्माप्रमाणे ज्याला त्याला बुद्धि होते. मी-तर अगदी प्रामाणे सांगतोय की, तू गोदान केलं

स्मिता सलागरे

नाहीस, तर हा महिना संपण्यापूर्वीच तुला शनीच्या साडेसातीचा प्रभाव दिसू लागेल. माझ्या या भविष्यावर विश्वास ठेव बघ. नंतर मग 'बैल गेला अन् झोपा केला' अशी अवस्था होईल तुझी. मग पस्तावून काय उपयोग?"

पण मोरोपन्तांच्या या बोलण्याचा श्रीकान्तवर जरासुद्धा परिणाम होईना. उपस्थित लोकांसमोरच मोरोपन्तांना तो म्हणाला, "मोरोपन्त, मला असं वाटतंय की या गायीचा आणि माझा पूर्वजन्मीचा काही ऋणानुबन्ध असला पाहिजे. कारण मी आजपर्यन्त कधी असं ऐकलं नाही की पाहिलं ही नाही, पण ही गाय मला रोज दहा शेर दूध देतेय. आता कोणत्याही परिस्थितीत मी गाय दान देणार नाही. पण तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे शनीच्या प्रभावानं माझं काही बिघडलं, तर आपल्या ज्योतिष-पांडित्यावर विश्वास ठेवून एकीच्या ऐवजी मी दोन गायी तुम्हाला दान देईन. पण एका महिन्याच्या आत मला काही झालं नाही तर तुमचं शास्त्र खोटं आहे हे सिद्ध होईल. तेव्हा आता एक महिन्यानन्तरच दानाची गोष्ट करू."

त्याच्या या बोलण्याने मोरोपन्तांचे तोंड गप्प झाले! उपस्थित मायाकेही म्हणाली की, श्रीकान्तचे म्हणणे समुचितच आहे.

मोरोपन्त घरी पोचले. त्यांच्या मनाची शान्ती नष्ट झाली. आपल्या बायकोला ते म्हणाले, "आपल्या गावात नवा आलेला मास्तर श्रीकान्त मोठा नास्तिक दिसतोय. माझं भविष्य खरं होणार नाही, हे तर मला माहीतच आहे. पहाता-पहाता माझी हजार रुपयांची गायही हातची गेली! दोनशे रुपयात ती खरेदी करून चांगलंच नुकसान केलंन यानं माझं! अन् शिवाय आता गावच्या लोकांचाही माझ्या ज्योतिषावरचा विश्वास उडणार!"

मोरोपन्तांची बायको त्यांचे सान्त्वन करत म्हणाली, "तुम्ही इथल्या अन् जवळपासच्या गावांचं पौरोहित्य करता ना? त्यात होणाऱ्या प्राप्तीत आपलं घरचं छान भागतं की! आपण चांगले सुखात राहू शकतो. मग आता ज्योतिषी असल्याचं हे ढोंग कशाला हवं?"

अद्भुत फूल
१०

([illegible] कुतुंगच्या [illegible] पुन्हा आला अन् त्याने कुतुंगकडेच मदतीसाठी सैनिक पाठवणे कबूल केले. तेथील राजकुमारी मल्लिका हिने कुतुंगला सांगितले की तिचा मामा नागपुरीचे सिंहासन हस्तगत करण्याच्या विचारात आहे अन् त्याचे कारस्थान हाणून पाडण्यासाठी तिने कुतुंगकडे मदतीची अपेक्षा व्यक्त केली. राजकुमारीच्या [illegible] 'शताब्दि फुले' [illegible] मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने सेनापतीला ती फुले [illegible] शोधून काढायची आज्ञा केली. —क्रमशः)

राजभवनाबाहेर येतायेता सेनापतीने विचार केला की शताब्दी फुले शोधून काढायची कामगिरी दलपती नागसिंह याच्यावर सोपवावी. परंतु दलपतीचे शहरात रहाणे राजाला नापसन्त असल्याची आठवण झाल्यामुळे सेनापतीने तो विचार सोडून दिला. नागसिंहवर ती जबाबदारी सोडल्यामुळे राजा नक्कीच नाराज झाला असता.

शताब्दी फुलांचा विचार करतकरतच सेनापती आपल्या भवनात पोचला. थोड्याच वेळात कुतुंगही तेथे येऊन त्याला नमस्कार करून म्हणाला, "केव्हा निघायचं आम्ही? यासाठी एखादा शुभ दिवस पहायचाय का? माझी नाव समुद्रकिनारीच आहे. बाकीच्या नावा तयार आहेत का? जी फुलं मी बरोबर आणली होती, ती सोडून बाकीची फुलं कबुईच्या बरात आहेत. केव्हा निघायचं हे समजलं तर ती फुलं कबुईच्या बरातून

आपण मागवून आणू शकू." अतुंगच्या आवाजातून उत्साह ओसंडत होता.

"नावा तयार होत आहेत; तुझ्या बरोबर पाठवायच्या सैनिकांची निवड करून टाकू. अगदी पट्टीचे सैनिक तुझ्या दिमतीला देण्याचा विचार आहे आमचा. तुझ्याबरोबर जाण्यासाठी दलपती नागसिंहला मुद्दाम बोलवून घेतलं आहे. केंव्हा निघायचं, कसं जायचं अन् राक्षसप्राण्याशी सामना कसा करायचा हे ठरवण्यासाठी नागसिंह इथेच येणार आहे. त्याचा आणि तुझा एकवार चांगला परिचय करून द्यायला हवा." सेनापतीने सांगितले.

"केंव्हा येणार नागसिंह?" अतुंगने पृच्छा केली.

"आतापर्यन्त खरं तर यायलाच पाहिजे होता. अजून का नाही आला, काही कळत नाही. कुठल्या तरी महत्त्वाच्या कामात तो गुंतलेला दिसतोय!" सेनापती हे बोलत असतानाच नागसिंह तेथे येऊन पोचला.

त्याला पाहून अत्तुंगशी त्याचा परिचय करून देत सेनापती म्हणाला, "हाच तो तरुण अतुंग. तुला याच्याबद्दल सांगितलेलंच आहे. तूही आपल्याबरोबर येणार हे कळल्यापासून मोठा खूश झालाय तो. याला आपल्याबरोबर घेऊन जा अन् प्रवासाबद्दल सारं निश्चित करा. केंव्हा, कसं जायचं, कोणची काळजी घ्यायची वगैरेबद्दल आपसात चर्चा करून काय ते नीट ठरवा. पण एक गोष्ट मात्र ध्यानात ठेव. याचं काम सफळ झालेलंच पाहायचं आहे आम्हाला. दोघं ठरवून केंव्हा निघणार आहात ते आम्हाला कळवा. एकादा छान दिवस शोधून काढा. काम नक्की फत्ते झालं पाहिजे."

नागसिंह हसून बोलला, "तुमच्या इच्छे-प्रमाणेच सारं होईल, सेनापती महाराज! समुद्रप्रवासाबाबत सारं नक्की ठरवून आज संध्याकाळपर्यन्त तुम्हाला कळवायला स्वतःच येऊ." अन् अतुंगला उद्देशून तो म्हणाला, "चलू या?" असे बोलून तो बाहेर जायला निघाला. अतुंगही त्याच्या पाठोपाठ चालू लागला. दोघे जवळच्याच सैनिकतळावर पोचले. आपल्या दालनात पोचेपर्यन्त नागसिंहाने तोंडातून एकही

शब्द काढला नाही. त्याच्या दालनात जे एकच आसन होते, त्यावर तो स्वतः बसला अन् अतुंगला त्याने समोर पडलेल्या एका फळीवर बसायला सांगितले.

अतुंग बसल्यावर नागसिंह त्याला म्हणाला, "केवळ राजाच नव्हे, तर सर्वचजण तुझ्या सफरीचं मोठं कौतुक करत आहेत. आता मला सांग तरी, इतकी तुझी धाडसाची कल्पना तरी काय आहे? तुझी सर्व हकीगत जाणण्याची मला फार उत्कंठा आहे." त्याच्या आवाजात व्यंग ओतप्रोत भरलेले होते.

ते व्यंग अतुंगच्या लक्षात आले. थोडा वेळ त्याच्या मनात चलबिचल झाली. पण ताबडतोब त्याने स्वतःला सावरले आणि जराही संकोच किंवा भय चेहऱ्यावर न आणता आपल्या प्रवासाचे सारे वर्णन व कारण त्याला सांगितले. ते ऐकल्यावर नागसिंह म्हणाला, "इतक्या लांबून एकटाच आलेला तू मोठाच धाडसी दिसतोस! मग यापुढली आपली यात्रा काय तू एकट्यानंच नाही करू शकत? की आताच तुझं धैर्य, शौर्य सारं संपुष्टात आलं? मला तर वाटतं तू एकटा हे सर्व करायला समर्थ आहेस. माझ्या मदतीची तशी तुला फार अपेक्षा नसावी." त्याच्या स्वरातले व्यंग स्पष्ट कळत होते.

"मी तर एकटाच निघालो होतो. नागपुरी नावाचं एकादं राज्य अस्तित्वात असल्याचं

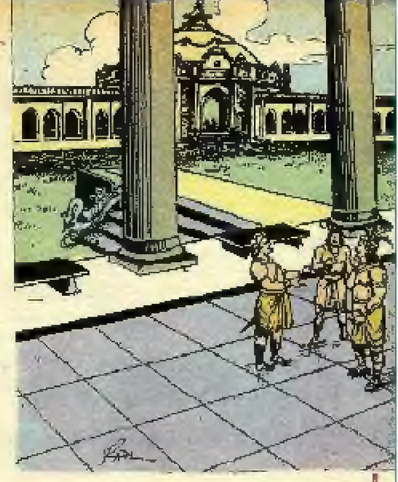

मला माहीतही नव्हतं. पण इथला राजा मात्र फार दयाळू आहे. त्यांनीच ममतेनं माझ्याबरोबर काही सैनिक पाठवायचा आग्रह धरला. माझा उद्देश इतकाच आहे, की मानववस्तीपासून त्या राक्षसप्राण्याला जितकं दूर नेऊन सोडता येईल, तितकं सोडावं. असं करण्यानं केवळ माणिक्यपुरीच नव्हे, तर तुमची नागपुरीही सुरक्षित राहील. आपण मला आपल्या कार्यात शक्य ती मदत अवश्य करावी." अतुंग निर्भयते-ने बोलला.

"हं! नागपुरीची चिन्ता सोड रे! तो राक्षसप्राणीच काय, पण कोणीच आमच्या केसालाही धक्का लावू शकत नाही. आपल्या राज्याचं रक्षण आमचं आम्ही करू शकतो.

त्यासाठी तुझ्या मदतीची काही जरूरी नाही आम्हाला. आता तू त्या प्राण्याबद्दल बोल. तू तो प्राणी पाहिल्याचं सांगतोयस; पण असा कोणी राक्षसप्राणी असेल, असू शकेल हेच मला अुमगत नाहीय. तुझी ही कपोलकल्पित कहाणी खरी मानायला आम्ही काही वेडे नाही आहोत." व्यंगाने हसत नागसिंह बोलला.

"तुम्ही विश्वास ठेवा किंवा नका ठेवू, पण ही गोष्ट शंभर टक्के खरीच आहे. मी त्या प्राण्याला स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहृयलंय. माणिक्यपुरीच्या समुद्रतटावर त्याने केलेल्या अुत्पाताला आमचे सैनिकही साक्षी आहेत. त्यानं जिथं जिथं पावलं ठेवली, तिथली झाडं, घरं वगैरे सारं भुईसपाट झालंय. कितीतरी माणसं मृत्युमुखी पडली. त्यामुळेच त्या प्राण्याला जमेल तितकं दूर हाकलावं अशी आमच्या महाराजांची इच्छा आहे. आम्हाला हेही नक्की कळलंय की तो राक्षस केवळ शताब्दी फुलांसाठीच माणिक्यपुरीला येत आहे. म्हणूनच ही फुलं खूप दूर प्रान्तात घेअून जाण्यासाठी मी निघालोय. तुम्हाला जर त्या राक्षसप्राण्याची भीती वाटत असेल तर तुम्ही नका येअू बरोबर. मी एकटाच हे काम करू शकेन इतका आत्मविश्वास आहे माझ्याजवळ." अुत्तुंगने दृढतापूर्वक सांगितले.

"भीती अन् मला? राक्षसी प्राण्याला पाहून मी घाबरेन? छे, छे! भीती काय असते हे या वीराला माहीतच नाही. तू हे विसरू नकोस, की मी एक दलपती आहे. आणि प्राण पणाला लावून लढणारा योद्धा आहे." नागसिंह गर्वाने म्हणाला.

"तसे आमच्या माणिक्यपुरीत ही खूप सैनिक आणि योद्धे आहेत. पण त्या सार्‍यांनाच हे पटलंय की त्या प्राण्याच्या समोर आपल्या शक्तिसामर्थ्याचा काहीही अुपयोग होणार नाहीय. म्हणूनच आम्ही सर्वांनी एकमताने हा अुपाय शोधून काढलाय." अुत्तुंग म्हणाला.

"ठीक आहे. आता स्वतःचं वर्णन पुरे. पण हे तर सांग, की तू आणलेली फुलं आत्ता आहेत तरी कुठे? तुझ्या खोलीत आहेत ती? आहेत तरी किती ती—एक की दोन?" नागसिंहने विचारले.

"एकदोन नव्हेत, खूप आहेत. फुललेली फूलं गोळा करून आणली आहेत मी. माझी नाव अुलटली, तेव्हा काही समुद्रात वाहून गेली. काही मी महाराजांना दिलीत अन् अुरलेली काबुईकडे आहेत. निघण्यापूर्वी किती बरोबर घ्यायची आहेत आपल्याला?" अुत्तुंग अुत्तरला.

"म्हणजे याचा अर्थ असा, की मला जर ती पहायची असतील, तर मला राजवाड्यात जायला हवं?" नागसिंहने विचारले.

"होय, पण..." पुढे काही बोलण्यापूर्वी अुत्तुंग एकदम थांबला.

"का? थांबलास का? फूलं नाहीयेत की काय तिथे?" नागसिंहने मोठ्या आवाजात ओरडून विचारले.

"राजकुमारीनं ती महाराजांकडून नेली आहेत, इतकंच माहीत आहे मला! राजवाड्यात ती कुठं ठेवलेली आहेत हे मला मला नाही माहीत." अुत्तुंग म्हणाला.

"तुला त्याची चिंता करायची गरज नाही. मी स्वतःच राजाला विचारून जाणून घेईन. महाराणी माझी मोठी बहीण आहे, हे तुला माहीत आहे?" नागसिंहने हसत हसत विचारले.

अुत्तुंगने अज्ञान दाखवत अुत्तर दिले, "ओहो! हे तर मला आताच कळलं! आनन्द वाटला मला ऐकून."

"आपण निघण्याबद्दल नीट विचार करून तुला सूचना देईन मी. नन्तर आपण दोघं मिळून सेनापतीकडे जाअू. तोवर तू आपल्या अतिथिगृहात थांब. नागसिंहने सांगितले.

अुत्तुंग तेथून निघून अतिथि गृहात पोचला. कुठून काही बातमी कदाचित येईल अशा अपेक्षेत तो बसून राहिला. सगळी दुपार अशीच निघून गेली, परन्तु त्याला बोलावणेच आले नाही. संध्याकाळ झाली तरी दलपती, सेनापती, राजा किंवा राजकुमारीकडून-कोणाकडूनच काही बातमी आली नाही. राजकुमारीच्या दालनातून शताब्दी फुले नाहीशी झाल्याची बातमी त्याच्यापर्यन्त पोचलीच नव्हती. दुसऱ्या दिवशी सकाळी सूर्य वर आल्यानन्तर पहाडी जमातीचा काबुई भरभरा अुत्तुंगच्या अतिथिगृहात आला. त्याला पहाताच अुत्तुंगने अुत्सुकतेने विचारले, "काय बातमी आहे?"

"तू आणलेली शताब्दी फूलं कुठे दिसत नाहीयेत. मी आपल्या मुलीला अनेकदा बजावून सांगितलं होतं, की तू सांगितल्याबरोबर फूलं पाठवावी लागतील म्हणून ती मोठ्या काळजीपूर्वक संभाळून ठेवली होती. तिनंही एकही फूल आपल्या एकाद्या मैत्रिणीला व अन्य कुणालाच दिलं नाही. आपल्याच खोलीत तिनं ती ठेवली होती. रात्री तिच्या खोलीत कोणी शिरल्याची चाहूलही लागली नाही. पण सकाळी पाहिले, तर फूलं गायब! मैत्रिणींपैकी कुणी चेष्टेनं ती लपवून ठेवली असतील, म्हणून सगळ्यांना विचारूनही पाहिलं. पण त्यांनाही कुणालाच काही माहीत नाही. काही कळत नाहीये की फूलं गेली तरी कशी. काही जादूच झाल्यासारखी वाटतेय! राक्षसी प्राणी इकडे येण्याचीही काही शक्यता नाही." काबुई मोठ्या चिंतेच्या सुरात बोलला.

"समुद्रकिनाऱ्या वरच्या खडकांच्या त्या अरुन्द वाटेनं इतका मोठा प्राणी येअूही शकणार नाही. क्षणभर समजा, की तो आलाही असता, तर तो जिथे कुठे जातो तिथे सर्वत्र विनाशच विनाश पसरलेला दिसतो. तेव्हा फूलं पळवण्याचं हे काम कोणत्याही परिस्थितीत त्या राक्षसीप्राण्याचं नव्हेच।" अुत्तुंगही त्याच्याच म्हणण्यात भर घालत म्हणाला.

काबुई यावर निराशेने म्हणाला, "मग हे काम तरी कुणाचं असावं?" थोडा वेळ मौन राहून अुत्तुंग म्हणाला, "दलपती नागसिंह कालच नगरात आलेला आहे. सेनापती नि महाराजांनी त्याला

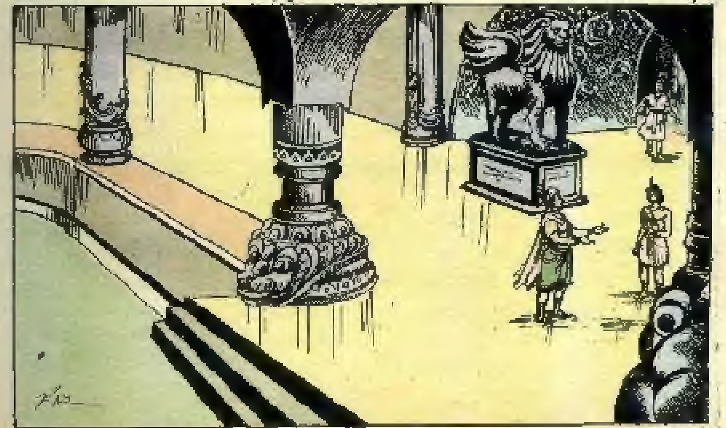

माझ्याबरोबर पाठवायचं ठरवलेलं आहे. बोलता बोलता मी त्याला म्हटलं होतं की—काही शताब्दी फुलं तुमच्याकडे आहेत. राजकुमारीनं मला सांगितलं होतं की नागसिंह नागपुरीचं राज्य मिळवायचं कारस्थान करत आहे. त्याच्यापासून महाराजांनाही धोका संभवतो. मला तर वाटतंय की त्यानंच तुमच्याकडची फुलं चोरली असावीत." नंतर त्याने कानुईला राजकुमारीचे सारे बोलणे इत्थंभूत सांगितले.

"नागसिंह राजाचा द्वेष करतो अन् नागपुरीचं सिंहासन काबीज करायच्या विचारात तो आहे हे सारं मी पूर्वीच ऐकलं होतं. असला नीच तुझ्या मध्तीला देण्याचं ठरलंय ही दुर्भाग्याचीच गोष्ट! तुला त्याच्याशी फार सावधगिरीनं वागायला हवं. तू इथेच थांब, कारण दलपतीनं तुला खबर द्यायचं आश्वासन दिलेलं आहे. मी राजाकडे जाऊन फुलं नाहीशी झाल्याची खबर देतो." असे बोलून कानुई राजाकडे निघून गेला.

कानुईचे बोलणे ऐकून राजा म्हणाला, "तुझ्या घरचीही शताब्दी फुलं नाहीशी झाली? म्हणजे फक्त राजप्रासादालाच त्याची आवश्यकता आहे असे नसून ती आणखीही कुणाला तरी हवी आहेतसं दिसतंय." जरा विचार करून राजाने सेनापतीला तातडीने बोलावणे करायला नोकर पाठवला.

सेनापती आल्याबरोबर राजा म्हणाला, "दुर्जय, कानुईच्या घरची फुलंही नाहीशी झालीत! कोणीतरी मोठं कारस्थान रचत आहेसं वाटतंय."

"महाराज, सारंच खूप विचित्र वाटतंय. कारस्थान रचणाराचा मी लवकरच पत्ता लावीन." सेनापती बोलला.

अतुंगने सांगितलेली सारीच हकिकत कानुईने सेनापतीला सांगितली.

"ओहो! असं आहे काय? शताब्दी फुलं तुझ्याही घरी असल्याचं नागसिंहला माहीत आहे तर!" डोके हलवत असे बोलून सेनापती गंभीर विचारात गढला.

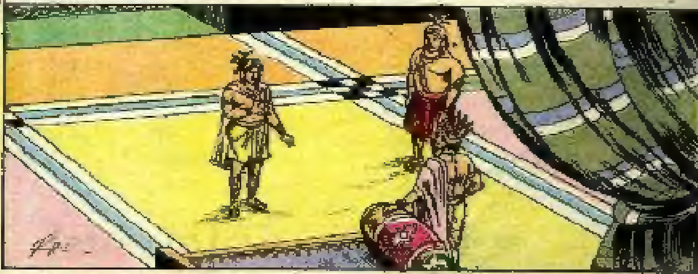

राजाचा माहूत

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाकडे परतला. नेहमीप्रमाणे फांदीवरील प्रेत खाली उतरवून त्याने आपल्या खांद्यावर लादले आणि तो स्मशानाची वाट चालू लागला. इतक्यात प्रेतात रहात असलेला वेताळ बोलू लागला, "राजा, तू आपलं कार्य साधण्यासाठी जो मनोनिग्रह आणि एकाग्रता दाखवत आहेस ती अविस्मरणीय अशीच आहे. तुझी तल्लीनता मला आश्चर्यात पाडत आहे. पण या साऱ्याचा उपयोग काय? मनुष्यप्राण्याला म्हातारपण म्हणजे एक शापच. तू सुद्धा जेव्हा म्हातारपणात पदार्पण करशील, तेव्हा तुझं सामान्य ज्ञान, तुझी चेतना यांचा काहीही उपयोग होणार नाही. उदाहरण म्हणून मी तुला एका राजाची गोष्ट सांगतो, नीट ऐक. ऐकता ऐकता तुला आपला थकवाही विसरल्यासारखा वाटेल." असे म्हणून वेताळ राजा सूर्यसिंहाची गोष्ट सांगू लागला.

उदयपूरचा राजा सूर्यसिंह हा फारच

वेताळ-कथा

पराक्रमी आणि दयाळु होता, परन्तु बिचाऱ्याला मूलबाळ नसल्याने त्याच्यानन्तर राज्य चालवायला कोणी वारस नव्हता.

असेच दुःखाचे जिणे जगत त्याने म्हातारपणात पदार्पण केले. शासनाच्या जबाबदारीचा एक भाग आता त्याने आपल्या मन्त्र्यांवर सोपवला. पण त्यामुळे राजकर्मचाऱ्यांच्यातच खूपशी लाचलुचपत सुरू झाली; राज्यात चोरांची संख्या वाढली, वाटसरूंना वाटेत अडवून लुटारू त्यांना लुटू लागले.

सूर्यसिंहच्या दरबारात भद्र नावाचा एक माहूत होता. तोही जवळ जवळ राजाच्याच वयाचा होता. खूप वर्षेपर्यन्त तो 'राजाच्या हत्तीचा माहूत' म्हणून काम करत होता.

राजाकडे जाऊन तो म्हणाला, "महाराज मला माफ करायचे आश्वासन देत असाल तर मनातली एक गोष्ट आपल्याला सांगायची इच्छा आहे."

त्याला आश्वासन देत राजा म्हणाला, "अवश्य! अगदी निःसंकोचपणे बोल काय ते!"

"महाराज, माझा पुत्र प्रताप हत्तींवर ताबा मिळवण्यात मोठा प्रवीण आहे. माझी आपणाला अशी विनंती आहे की, आपण त्याला राज्याच्या मुख्य हत्तीचा माहूत म्हणून नेमावे."

सूर्यसिंह यावर म्हणाला, "अरे मग त्यासाठी इतक्या नाकदुऱ्या काढायची काय गरज? आपल्या मुलाला एकदा आपल्या गजशाळेत यायला सांग. तो हत्तीवर ताबा मिळवण्यात कितपत पटाईत आहे ते पाहूनच घेऊ ना!"

दुसऱ्याच दिवशी प्रताप गजशाळेत पोचला. तिथे कालमेघ नावाचा एक हत्ती होता. तो मोठा हट्टी आणि मस्तीखोर होता. त्याच्यावर काबू मिळवणं फारच कठीण आहे-असे सर्वांना वाटत असे. प्रतापला आज्ञा देण्यात आली की त्याने या कालमेघवरच स्वार होऊन राजप्रासादाला प्रदक्षिणा घालावी."

प्रताप जवळ आलेला पहाताच कालमेघ सोंड गरगरवत जोराने चित्कारला. पण त्याला जराही न भिता प्रताप चपळाईने उडी मारून त्याच्या गंडस्थळावर स्वार झाला आणि हातातल्या अंकुशाच्या मदतीने त्याने हत्तीवर तासाभरातच ताबा मिळवला. नंतर हत्ती मुकाट्याने त्याच्या अधीन होऊन राजप्रासादाला प्रदक्षिणा घालू लागला.

प्रतापचे नैपुण्य पाहून राजाने त्याला आपल्या राज्याच्या वज्रदन्ती नामक प्रमुख हत्तीचा माहूत बनवले.

दरवर्षीप्रमाणेच त्या वर्षीही सूर्यसिंहच्या वाढदिवसानिमित्त राजधानीतले सगळे रस्ते सजवण्यात आले. सजवलेल्या हत्तीच्या हौद्यात बसून रस्त्यातून जाणाऱ्या राजाचे दर्शन घेण्यासाठी लोक रांगेने उभे होते.

राजा हौद्यात बसल्याबरोबर प्रतापने हत्तीला हळूच पुढे सरकवले. त्या वेळी आकाशात काळे ढग दाटलेले होते. सडकेच्या दोन्ही बाजूंना उभे असणारे प्रजाजन राजाला पहाताच हर्षाने त्याचा जयजयकार करू लागले.

रस्त्यावर काही काही ठिकाणी स्वागतासाठी तोरणे बांधलेली होती. हत्ती त्यांच्याखालून जाऊ लागला. एका मोठ्या कमानी जवळ तो पोचला आणि अचानक कडकडाट होऊन वीज त्या कमानीवरच कोसळली. ती कमान हत्तीवर कोसळणार इतक्यात शिताफीने अंकुश चालवून प्रतापने हत्तीला सावध करून झरकन पुढे ढकलले अन् राजा जणू मृत्युमुखातूनच वाचला।

तसे तर हळूहळू चालत असलेल्या हत्तीला एकदम वेगात पळवणे ही गजविद्येतील अत्यन्त अवघड गोष्ट मानली जाते. त्यासाठी खूपच समयसूचकता, मनोधैर्य अन् सामर्थ्याची गरज असते. प्रतापमधले हे गुण पाहून सूर्यसिंहने त्याची मनोमन खूपच

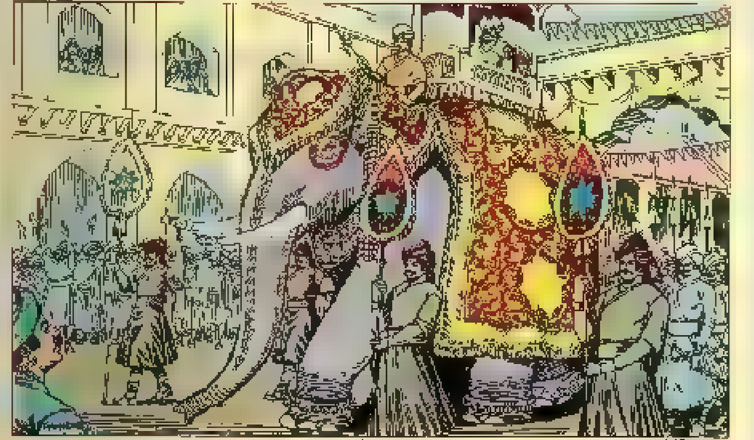

तारीफ केली.

अंतःपुरात पोचल्याबरोबर राजाने मनःपूर्वक प्रतापची प्रकट स्तुति केली आणि त्याला म्हटले, "माग! काय मागशील ते तुला द्यायला मी तयार आहे. माझं हे वचन समज."

आता प्रताप विचारात पडला. एकाच वेळी त्याच्या मनात तीन इच्छा अुफाळून आल्या. पहली-आपला मित्र जनार्दन याच्यासाठी. या जनार्दनने प्रतापबरोबरच गुरुकुलात शिक्षण घेतले होते. नन्तर त्याने राजदरबारात नोकरीसाठी खूप प्रयत्न केले पण सर्व निष्फळ ठरले होते. आता प्रतापला वाटले की त्याला नोकरी मिळवून देणे हे आपले मित्रकर्तव्य आहे.

दुसरी प्रतापच्या जवळच रहाणाऱ्या वीरदासचे घर डाकूंनी लुटले होते. नगरच्या मुख्य अधिकाऱ्यांकडे त्याने तशी तक्रारही नोन्दवली होती. चोर तर मिळाले नाहीतच, पण त्याला अन्य कुठल्या प्रकारची मदतही पोचवण्यात आली नव्हती. तेंव्हा शेजारधर्म म्हणून त्याला मदत करणे.

तिसरी-सुधर्मा हे प्रतापचे लहानपणचे गुरुजी. ते आजारी पडले. अनेक वैद्यांचे अुपचार होअूनही काही अुपयोग झाला नाही. आपले राजवैद्यच त्यांना बरे करू शकतील असे सिद्ध झाले आहे. त्यांना ही संधी मिळवून देणे हा प्रतापचा शिष्यधर्म होय.

विचारात पडलेल्या प्रतापकडे पहात सूर्यसिंह म्हणाला, "अरे प्रताप बोल ना! कसल्या विचारात पडला आहेस? आपल्या मनातले विचार सांग. मी तुझी अडचण सोडवू शकेन."

प्रतापने आपल्या मनातले तीन्ही विचार राजासमोर मांडले. त्याच्या इच्छा जाणून राजाला आश्चर्य वाटले, कारण या तीनही गोष्टीत प्रतापचा स्वतःचा असा कोणताच स्वार्थ नव्हता, लाभ नव्हता. त्याच्या जागी दुसरा कोणी असता तर अमाप धन आणि मौल्यवान भेटवस्तु मागता!

राजाने आपले आश्चर्य प्रकट न होअू देता म्हटले, "तुझ्या तीन्ही इच्छा योग्यच आहेत. पण नीट विचार करून मी त्यातली कोणती पूर्ण करावी एवढेच सांग मला."

जरा विचार करून प्रताप बोलला, "महाराज, राजकर्मचाऱ्यांपैकी बरेच लोक लाचखाअू बनलेत. त्यांना जास्तीत जास्त कडक शिक्षा देअून लाचलुचपतीचे निर्मूलन करण्यात यावे."

हे ऐकून राजा सूर्यसिंह फारच प्रसन्न झाला अन् म्हणाला, "पुत्र प्रताप, मला कोणी वारस नसल्याचं दुःख बऱ्याच काळापासून माझं मन कुरतडत होतं. माझ्यानन्तर राज्याचं काय होणार ही चिंता मला खात होती. आता त्या दुःखापासून अन् चिन्तेपासून माझी सुटका झालीय. तू जी मागणी केली आहेस, त्यामुळे हे सारं घडलंय! लवकरच मी तुला राज्याभिषेक करून माझा वारस म्हणून घोषित करीन. माझ्यानन्तर हे अुदयपूरचं सिंहासन तुझंच आहे!"

इथे आपली गोष्ट संपवून वेताळ विक्रमादित्यला म्हणाला, "राजा, एका मामुलीशा बाहुतावर राजसिंहासन सोपवून सूर्यसिंहने आपली बुद्धिहीनता, असमंजसपणा अन् अनौचित्यच सिद्ध केले की नाही? हे तर स्पष्टच दिसतेय की प्रतापच्या तीन्ही इच्छा अन् प्रत्यक्ष मागणी यांचा आपसात काहीच मेळ बसत नाहीय. आणि असल्या निरर्थक विचाराच्या तरुणाला आपला वारस म्हणून निवडणे हे 'साठी बुद्धी नाठी'चंच अुदाहरण होय. म्हातारपणामुळे त्याचं व्यवहारज्ञान लुप्त झालंय. बरे वाईट यातला फरकही तो समजू शकत नाहीय. स्पष्टच आहे की म्हातारपणामुळे त्याच्या साऱ्याच शक्ति बोथट झाल्या आहेत, होय ना? माझ्या या शंकांचं योग्य अुत्तर दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाच्या चिंधड्या

विंधट्या होतील '

विक्रमादित्य अुत्तरला, "काही व्यक्ति अशा असतात की त्या वय व म्हातारपणापलिकडे पोचलेल्या असतात. त्यांचं मन इतकं दृढ आणि मोजलंमापलेलं असतं की वयाचा त्यांच्यावर काही परिणाम होतच नाही. असं घडणं हे निसर्गविरुद्ध मुळीच नव्हे हां, पण अशी माणसं संख्येनं मात्र कमीच असतात. राजा सूर्यसिंह वृद्ध तर आहेत,पण प्रतापला आपला वारस करून त्यांनी सिद्धच करून दाखवलंय की त्यांची बुद्धी अजूनही चांगली तीक्ष्ण आहे अन् योग्य दिशेने विचार करू शकतेय. प्रतापने तीनही इच्छा सांगितल्या, पण राजाने फक्त एकच पूर्ण करायचे कबूल केले. यावर प्रताप ने 'लाचखाअू कर्मचाऱ्यांना शिक्षा द्यावी' अशी मागणी केली. या इच्छेचा सरळ संबंध त्याच्या पहिल्या दोन इच्छांशीही आहे. या एकाच मागणीमुळे त्याच्या बाकीच्या इच्छांचा मार्ग मोकळा होणेय. लाचखाअू लोकांमुळे त्याच्या मित्राला नोकरी मिळत नाहीय. त्यांच्याचमुळे शेजारी झालेल्या चोरीचा माल परत मिळू शकलेला नाहीय. आता राहिला गुरुजींचा औषधोपचार. प्रताप हे चांगलंच ओळखून आहे, कि त्यानं आपल्या गुरुंबद्दल राजाजवळ नुसतं बोलायचाच अवकाश; कि दयाळु राजा त्यांचा औषधोपचार नक्की करवीलच. राजाने प्रतापची सूक्ष्मबुद्धी ओळखली अन् याशिवाय त्याने स्वतःसाठी काहीही मागितले नाही हेही लक्षात घेतले. आपल्या शेजाऱ्यांच्या खुशालीचा तो मनापासून विचार करतो, अन् राज्याची सुरक्षा आणि कल्याणाचीही त्याला मोठी चिंता आहे हे ओळखले. याच साऱ्या कारणांमुळे प्रतापला राजाने आपला वारस नेमले आहे. यात तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे बुद्धि नाठी वगैरे काहीच नाहीय."

असे योग्य अुत्तर मिळूनही राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे वेताळ त्या प्रेतासह अदृश्य होअून पुन्हा त्याच झाडाच्या फांदी वर लटकू लागला.

चान्दोबाच्या बातम्या

अुंदीरमामांचा अुदरप्रवेश

चीनमध्ये अुंदीर संख्येने फारच आहेत. हे अुन्दीरही अनेक प्रकारचे आहेत. गुआन लियांग नावाचे गाव जियांग्स प्रान्तात आहे. हुअँग होंग्सिअन नावाची एक स्त्री याच गावात रहाते. एका छोट्याशा अुन्दराने या बाईच्या आयुष्यात मोठीच खळबळ अुडवून दिली. एका रात्री ती गाढ निद्रेत असताना एक छोटासा अुन्दीर चक्क तिच्या तोंडातच शिरला. ती ओरडली तेंव्हा तिचा पति हातात कंदील घेअून धावतच तेथे आला. बायकोच्या तोंडात शिरलेल्या अुंदराची शेपूटच फक्त त्याला पहायला मिळाली. त्याने तातडीने ती पकडून अुंदराला बाहेर ओढायचा प्रयत्न केला. पण त्याचा प्रयत्न असफल झाला. एक इंजेक्शन देअून गोळ्याही दिल्या. पुढील तीन दिवसपर्यन्त त्या स्त्रीला आपल्या पोटातल्या अुन्दराची हालचाल जाणवत होती. नंतर मात्र त्याचे काय झाले ते कळलेच नाही।

तोंडभरून धूर

अमेरिकेत दरवर्षी धूम्रपानाविरुद्ध प्रचार-मोहीम केली जाते. अशा मोहीम काळातच जिम नावाच्या एका माणसाने १५५ सिगरेटी फुंकून एक नवीन अुच्चांक प्रस्थापित केला. या सिगरेटी ओढण्याची त्याची पद्धतही वेगळीच होती. एकामागोमाग एक या क्रमाने त्या न ओढता त्याने त्या सगळ्याच्या सगळ्या एकदम तोंडात धरून ओढल्या. या वर्षीचा हा एक मोठाच चमत्कार होता।

सर्वात कमी वयाचा विमान-चालक

ऑगस्टिन ओर्टिज हा नअू वर्षांचा मुलगा सँटियागो मध्ये रहातो. गेल्या ऑक्टोबरमध्ये त्याने सिंगल अेंजिनवाले एक विमान स्वतः एकट्याने अुडवून नवा अुच्चांक केला. इतक्या कमी वयाचा हा पहिलाच विमानचालक होय.

शंभर वर्षांपेक्षा अधिक वयाच्या दोन बहिणींची आत्मकथा

एलिझाबेथ डिलानी व सारा डिलानी या दोघीही न्यूयॉर्क राज्याच्या नागरिक आहेत. दोघी निग्रो बहिणी आहेत. त्यांनी लिहिलेल्या ग्रन्थाचे नाव 'डिलानी भगिनींच्या आयुष्याची पहिली शंभर वर्षे '. त्यांची ही 'आत्मकथा' मोठ्याच प्रमाणात विकली जात आहे. विदुषी सारा डिलानी हिचे वय १०४ वर्षे इतके असून तिच्या धाकट्या भगिनीचे वय आहे १०२ वर्षे. दोघींचीही तब्येत अजून अुत्तम असून आणखी २० वर्षे तरी नक्कीच जगू' असा त्यांचा पक्का विश्वास आहे.

विचित्र प्रश्न

एकांबर नावाच्या तरुणाला कळले की दिगम्बरच्या दुकानात हिशोब करण्यासाठी जागा रिकामी आहे म्हणून तो त्याला भेटायला गेला. एकांबरला पाया पासून डोक्यापर्यंत न्याहाळून झाल्यानंतर आपला मुठला हात त्याच्यासमोर पसरत दिगंबरने विचारले, "या पाच बोटांपैकी मोठं कोणतं ते सांग बरं!"

"मधलं बोट" एकांबर उत्तरला. "मुळीच नाही. सगळ्या बोटांचं वय सारखंच असतं " दिगंबर म्हणाला. नंतर आपला डावा हात दाखवून त्याने विचारले, "यातलं लहान बोट कुठलं?" यावर मोठ्या आत्मविश्वासाने एकांबर उत्तरला, "सगळ्या बोटांचं वय सारखंच असतं "

"नाही, करंगळी!" दिगंबर पिसून म्हणाला. नंतर खणखणाने त्याने एकांबरला विचारले, "बोल, पाणवरून तुला काय उमगलं आलं?"

"तुमच्याकडे मला नोकरी मिळणार नाही – हेच!" फटकन एकांबर उत्तरला.

"चूक आहे तुझी ही सुद्धा. मी तुला ही नोकरी देत आहे. उद्यापासूर कामावर यायला लाग " हसत हसत दिगंबर म्हणाला.

पण आपले डोके हलवत एकांबर ताडकन् म्हणाला, "तुमच्या सारख्या विनबुडाच्या गोष्टी करणाराकडे काम करण्यापेक्षा रस्त्यावर भीक मागणं बरं." असं तो म्हणून निघून गेला.

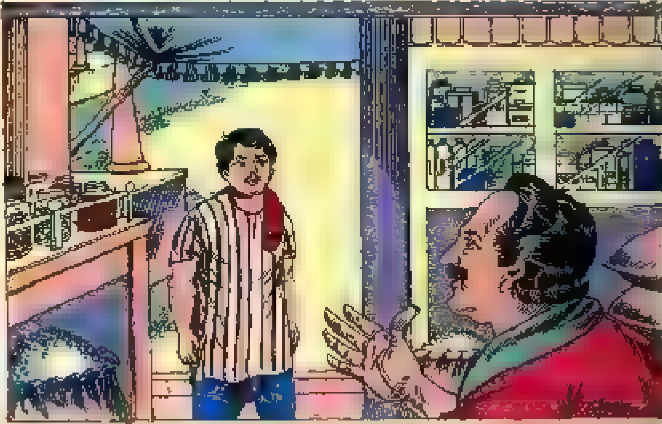

चांदोबा पुरवणी-६३

भारतातील पशु-पक्षी

बुलबुल

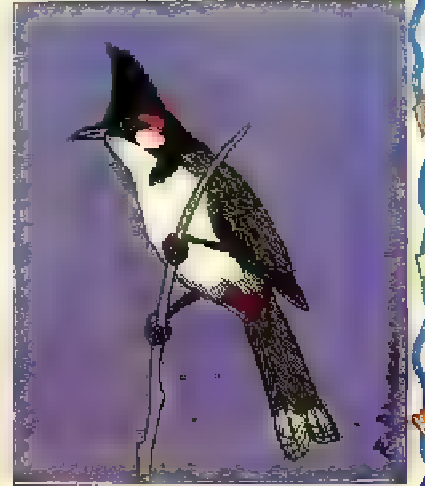

राकेश शर्मा म्हणतात "मी जेव्हा अंतराळातून पहात होतो, तेव्हा आपला भारत देशच मला सर्वात सुन्दर वाटला." सुप्रसिद्ध कवि महम्मद इकबालने लिहिले आहे, 'सारे जहाँ से अच्छा, हिन्दोस्ताँ हमारा ' याच काव्यात ते पुढे म्हणतात, ' हम बुलबुलें हैं इसकी, यह गुलिस्ताँ हमारा ' म्हणजे याचाच अर्थ असा ना की बुलबुल पक्षी हे वनराईच्या सौंदर्यात भर घालतात! हे बुलबुल जेव्हा एका झाडावरून दुसऱ्या झाडाकडे उडतात तेव्हा त्यांचा चिवचिवाट चालू असतो.

"आपल्या देशातील बुलबुल गात नाहीत " असे म्हटले जाते. पर्शियन बुलबुलच फक्त गाऊ शकतात म्हणूनच जहांगीर बादशहाची बेगम नूरजहाँ हिने पर्शियातून हे पक्षी आणवले होते. या जातीतले पक्षी हल्ली जास्त करून काश्मीर सरहद्दीवरच्या पर्वतात आढळतात. यांचे शरीर भुरी रंगाचे असून, डोके काळे व गाल पांढरे असतात.

डोक्यावर तुरा, गाल व शेपूट काळी, अन् बाकीचे शरीर भुरी व खाकी असणारे गुल्दुम बुलबुलच जास्त सापडतात. शेपटीवर सुरुवातीला लाल डाग व शेवटचे टोक पांढरे, लाल नाक, डोक्यावर तुरा, पाठ भुरी व पोटाचा भाग पांढरा अशा वर्णनाचे बुलबुलही आढळतात. यांच्या छातीवर हारासारखी एक काळी रेघ असते. लाल नाकवाल्या या बुलबुल पक्ष्यांना 'शिपाई बुलबुल' असे म्हणतात.

बुलबुल नेहमी जोडी जोडीने रहातात. यांच्यात आपसात नेहमी भांडण चालू असते. परंतु ते आपले घरटे मात्र मोठे सुबक व स्वच्छ ठेवतात.

अमृता शेरगील

चित्रकार अमृता शेरगिल या वयाच्या एकोणतिसाव्या वर्षीच दिवंगत झाल्या, परंतु आपल्या जीवनाच्या या अल्पकाळातच या अद्भूत चित्रकर्त्रीने आधुनिक भारतीय चित्रकलेत आपले विशिष्ट स्थान मिळवले.

अमृता शेरगिल ही संपन्न राजा अमरावसिंग शेरगिल व हंगेरी देशातील मेरी या जोडप्याची कन्या. हिचा जन्म हंगेरीची राजधानी बुडापेस्ट येथे सन १९१३ मधे झाला. तिचे पिता अमरावसिंग हे संस्कृत व फारशी आदि अनेक भाषांचे पंडित होते.

बालपणीच तिच्यात चित्रकलेबद्दलची अभिरुचि दिसून येई. १९२० मधे तिचे पिता भारतात येऊन सिमल्याला राहू लागले. तेथील पर्वत व आसपासच्या निसर्ग सौंदर्याने अमृताचे मन प्रसन्न झाले. चित्रकलेबद्दलची तिची आवड पाहून माता-पित्यांनी तिला पॅरिसच्या एका सुप्रसिद्ध शाळेत दाखल केले, त्यामुळे तिला चित्रकलेचे उत्तम ज्ञान मिळविण्याची संधी प्राप्त झाली. परन्तु तिला आधीपासूनच भारतीय चित्रकलेची जास्त आवड होती. युरोपमधील चित्रांपेक्षा अजिंठ्याच्या शिल्पांनीच तिला जास्त आकर्षित केले. ती भारतात परत आली आणि तिने अमृतसर, सिमला वगैरे ठिकाणच्या जीवनाबद्दलची चित्रे काढायला सुरुवात केली. पण तिला भारतीय टीकाकारांची टीकापद्धत आवडली नाही म्हणून ती १९३२ मधे युरोपमधे निघून गेली. तेथे गेल्यावर तिने हंगेरीतील आपल्या एका नातेवाइकाशी विवाह केला. नंतर ती पाश्चात्य पद्धतीची चित्रे काढू लागली. १९३९ मधे ती पुन्हा भारतात आली आणि पुन्हा तिने भारतीय पद्धतीची चित्रकला अंगिकारली. परन्तु दुर्भाग्याने ती आजारी पडली आणि

१९४१ मधे मृत्युवश झाली. तिच्या चित्रांत वास्तविकता व काल्पनिकता यांचे अद्भुत मिश्रण आढळते. तिने काढलेली मानवांची चित्रे सजीव वाटतात. नवीन मार्ग शोधणाऱ्या युवा कलाकारांची ती आदर्श कलाकार आहे. तिची चित्रे त्यांना स्फूर्ति देतात.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१ कोणता दिवस जगातील 'पर्यावरण दिवस' म्हणून साजरा केला जातो?
२ 'नागार्जुन सागर' धरण कोणत्या नदीवर बांधलेले आहे?
३ सुमारे तीनशे वर्षांपूर्वी टास्मानिया व न्यूझीलंड कोणी शोधून काढले?
४ 'इंग्लिश चॅनेल' पोहून जाणारा पहिला भारतीय जलतरणपटू कोण?
५ १२ एप्रिल १९६१ आणि २१ जुलै १९६९ या दिवसांचे वैशिष्ट्य काय?
६ आपल्या पुराणातील कुबेरपुरीचे आणखी नाव काय?
७ फार्मोसा देशाचे दुसरे नाव काय?
८ एका रोमन सम्राटाकडे एक भारतीय स्वयंपाकी होता. तो सम्राट कोण? आणि स्वयंपाक्याचे नाव काय?
९ 'सुमो कुस्त्या' कुठे खेळल्या जातात?
१० 'तमाशा' नावाचे लोकनृत्य हे भारतातल्या कोणत्या राज्याचे वैशिष्ट्य?
११ मोठ्या प्रमाणात मोटारी बनवणारा देश कोणता?
१२ अत्यंत प्राचीन असा वैद्यक-ग्रंथ कोणता?
१३ 'होमिओपथी' या चिकित्साप्रणालीचे प्रवर्तक कोण?
१४ जगातला दुसऱ्या क्रमांकाचा सुंदर समुद्रकिनारा आपल्या देशात आहे, तो कोठे आहे?
१५ आधुनिक ऑलिम्पिक क्रीडा प्रथमतः कोठे व कधी झाल्या?
१६ उत्तर भारतातील 'शहनाई'शी मिळतेजुळते दाक्षिणात्य वाद्य कोणते?

उत्तर

१ जून ५
२ कृष्णा नदी
३ एबेल टास्मान
४ मिहिर सेन (१९५८)
५ सोव्हिएट युनियनचा युरी गागारीन अंतराळात गेला. अमेरिकेचा नील आर्मस्ट्राँग याने चन्द्रावर पाऊल ठेवले.
६ अलकापुरी
७ तैवान.
८ कनिष्क सम्राट (कुशाण घराणे), [illegible]
९ जपानमध्ये
१० महाराष्ट्र
११ अमेरिका
१२ चरकसंहिता
१३ हानीमन
१४ मरीना बीच-मद्रास
१५ ग्रीक मधील अथेन्स (१८९६)
१६ नादस्वरम्.

राक्षसाचा किल्ला

शौरी एक सुन्दर व स्वरूप युवक होता. तो चांगला बुद्धिमान, चुणचुणीत व साहसी होता. लहानपणीच तो आईबापाविना पोरका झालेला होता. त्याच्या आजीनेच त्याला वाढवले होते. साहसी शौरीला लहानपणापासूनच आपण सैनिक बनून आपल्या राज्याच्या रक्षणासाठी हातभार लावावा असं वाटे. परन्तु त्याच्या आजीला हे मुळीच पसन्त नव्हते. तिला सैनिकाची नौकरी फार धोक्याची वाटे.

आजी वारल्याबरोबर मात्र शौरी आपल्या इच्छापूर्तीसाठी राजधानीकडे निघाला. त्याची वाट एका दाट जंगलातून जात होती.

जंगलात प्रवेश केल्यावर थोड्याच वेळात त्याला एक भरदार आवाज ऐकू आला—'अरे थांब, उचललेलं पाऊल खाली टेकू नकोस.' वळून पाहिल्यावर जवळच्या टेकाडावर एक कुरूप माणूस उभा असलेला त्याला दिसला. शौरीला थांबायला त्यानेच सांगितलेले होते. आपला उचलेला पाय तसाच अधांतरी ठेवून शौरी काही बोलणार, तोच तो कुरूप माणूस म्हणाला, "तू जिथे पाऊल टेकणार होतास, अगदी तिथेच एक मोठीशी मुंगी आहे बघ. प्राणभयाने तिने केलेला चीत्कार ऐकून मला दया आली तिची. तुझ्या पायाखाली तिचा जीव जाऊ नये असें मला फार वाटते.!"

वाकून पाहिल्यावर शौरीला खरोखरच तेथे एक मुंगी दिसली. तरीही तो म्हणाला, "मुंगीचा चित्कार तू ऐकलास यावर विश्वास नाही बसत माझा. मुंगीचा आवाज ऐकणारा माणूस मी प्रथमच पहातोय." अन् हे बोलतच तो टेकाड चढू लागला.

यावर तो कुरूप माणूस म्हणाला, "माझं नाव आहे ध्वनि. अगदी बारीकात बारीक आवाजही मला ऐकू येतो." दीर्घ श्वास घेत

सुति लांबे

ध्वनि पुढे म्हणाला, "माझ्या या विकृत रूपामुळे सर्वजण माझा अपमान करतात त्यापेक्षा या जंगलातच शांततेनं जगावं, म्हणून इथे रहातो मी. तू मला बिलकुल घाबरू नकोस बघ."

मोठ्या प्रेमाने त्याची पाठ थोपटत शौरी म्हणाला, "तुझी कुरूपता हा काही गुन्हा नव्हे तुझा! न केलेल्या गुन्ह्याची उगाचच शिक्षा भोगावी लागतेय तुला. सैनिक बनून देशाची सेवा करायची इच्छा असल्याने मी राजधानीकडे निघालोय. तुझ्या सारख्याच्या सेवेचीही देशाला फार गरज आहे चल की तू पण माझ्याबरोबर!"

शौरीला होकार देऊन ध्वनि त्याच्याबरोबर चालू लागला. दुपारी तहान लागल्यामुळे दोघे पाणी शोधू लागले. इतक्यात दगडांनी तयार झालेल्या एका टेकाडावरून आवाज आला "ऊन फारच कडक आहे. थोडा वेळ विश्रान्ती घेऊन मग पुढे जा."

ज्या माणसाने ही सूचना दिली होती तो ध्वनीपेक्षाही कुरूप होता. त्याने दिलेले पाणी पिऊन दोघांनी आपली तहान भागवली.

"आपल्या कपड्यांच्या आतल्या बाजूला तू जो पैशांचा बटवा बांधून ठेवला आहेस, त्याची एक गाठ सुटली आहे. आणखी एक गाठ सुटली, तर बटवा खाली पडून जाईल." तो कुरूप माणूस शौरीला म्हणाला.

बटवा काढून पाहिला, तेंव्हा खरोखरीच एक गाठ सुटलेली शौरीच्या लक्षात आली.

शौरीने विचारले, "पण कपड्यांच्या आतून बांधून ठेवलेला बटवा तुला दिसलाच कसा मुळी?"

"माझं नावच आहे दृष्टि! भिंतीपलिकडल्या वस्तूही दिसू शकतात मला." तो कुरूप माणूस म्हणाला.

शौरीला त्याच्या बोलण्याचे फारच आश्चर्य वाटले आणि तो म्हणाला, "वा! फारच छान, तुझ्याकडे इतकी उपयुक्त कला आहे. पण त्याचा लाभ काय? देशाला त्याचा काहीच उपयोग नाही होत. तूही आमच्याबरोबर चल अन् देशकार्यात मदत कर." दृष्टीही त्या दोघांबरोबर राजधानीकडे चालू लागला.

ते तिघे जात असताना ध्वनीने त्यांना अचानक थांबवून म्हटले, "अरे थांबा थांबा! वाघ येतो आहे कुठूनसा." "खूप जवळच आहे." असे म्हणून, पुढे जाणाऱ्या शौरीला दृष्टीने अडवले.

झाडीतून बाहेर पडून वाघ त्यांच्यावर झडप घालणार, इतक्यात एक मोठासा धोंडा वाघावर येऊन आदळला अन् तो जखमी होऊन खाली पडला. रक्तबंबाळ होऊन तो जमिनीवर गडाबडा लोळू लागला.

ते पाहून तिघेही आश्चर्यचकित झाले. शौरीने मान वळवून वर पाहिले, तर समोर एक बेडौल माणूस उभा! आपल्या त्या प्राणदात्याला संबोधून शौरी म्हणाला "दिसायला तर तू अगदीच कमजोर दिसतोयस पण इतका मोठा धोंडा तू वाघावर कसा मारू शकलास?"

तो बेडौल माणूस खदाखदा हसत म्हणाला, "कसा म्हणून विचारतोस? अरे, माझ्या या डोळ्यांनी मी नुसता इशारा केला की पुरे, अगदी मोठ्यातला मोठा खडकही मी म्हणेन तिथे जाऊन पडेल। माझं नावच आहे 'शक्ती'!"

"मग तर तू आमच्याबरोबर यायलाच हवास." शौरीने आपल्या वाक्चातुर्याने त्यालाही पटवले अन् शक्तीला बरोबर घेऊन तो राजधानीकडे निघाला.

चौघेजण काळोख होताहोता एका उंच डोंगरापाशी पोचले. डोंगरावर जुन्या काळातला एक किल्ला होता.

डोंगराच्या पायथ्याशी असलेली गुहा दाखवत दृष्टी म्हणाला, "आज रात्री आपण इथेच मुक्काम करू या."

"ना बाबा! गुहेत वारा येत नाही. आजची रात्र डोंगरावरल्या किल्ल्यातच काढू या!" शौरी म्हणाला.

चौघेही डोंगरावर चढले. किल्ल्याचे महाद्वार बन्द होते. द्वारावर हजारो वटवाघळे लटकत होती. शौरीने दारावर जोराने ठोकताच वटवाघळे इकडे तिकडे उडू लागली.

किल्ल्यात काय काय आहे हे दृष्टी सर्व पाहू शकत होता. एक म्हातारा कमरेत वाकलेला राक्षस हळू हळू चालत येत होता. दरवाजाजवळील एका भोकातून त्याने शिंगे आणि नखे बाहेर काढून वळवली.

ते सर्व पाहून दृष्टी बाकी तिघांना म्हणाला,

"एक बुढ्ढा राक्षस नकली शिंगं लावून दरवाजा अुघडून बाहेर येणार आहे काही झालं तरी राक्षस हा शेवटी राक्षसच असतो ना? पळून जाअू या आपण?"

इतक्यात राक्षस दरवाजाजवळ येअून म्हणाला, "ये रे माझ्या लाडक्या अरे माझ्या सोन्या, तूच दरवाजा खटखटवलास नं?"

शौरी तात्काळच म्हणाला, "हे अुत्तम राक्षस! दरवाजा अुघड आपल्या लाडक्या मुलानंच आम्हाला पाठवलंय इथे."

राक्षसाने मोठ्या आतुरतेने दरवाजा अुघडला अन् विचारले "कुठंय माझा लाडका? केव्हा येणार आहे तो इथे? अजूनही रुसलेलाच आहे का तो माझ्यावर?" तो अशा प्रश्नांचा वर्षाव करू लागला.

कमजोरपणाचे नाटक करत शौरी म्हणाला, "काल्या सकाळीच निघालो आम्ही अन् कुठेही न थांबता सलग दहा कोसांची मजल मारलीय, तेव्हा कुठे आभाळाला भिडणाऱ्या आपल्या किल्ल्यापर्यंत चालत येअून पोचलोय आम्ही! अगदी थकून गेलोय अन् झोपही येतेय आम्हाला. कमजोरीमुळे कुठे धडाकन् पडणार तर नाही ना, अशी भीतीही वाटतेय. आज रात्री चांगली विश्रांती घेतो आम्ही इथे अुद्या सकाळी आपल्या लाडक्याची सारी वार्ता अगदी सविस्तर सांगू हं!"

शौरीच्या या अुत्तरावर राक्षस संतुष्ट झाला. त्याने टोपलीभर फळे आणून चौघांसमोर ठेवली. अन् मोठ्याशा तांब्याच्या भांड्यात पिण्यासाठी पाणी ठेवले. त्यांच्यासाठी दरवाज्या जवळच्याच खोलीत झोपायची सोयही केली आणि म्हटले, 'चांगले छान झोपा आता. पण चुकूनही किल्ल्याच्या आत पाअूल घालू नका. म्हातारा आहे म्हणून अुगीच गैरसमज करून घेअू नका, की माझी शिंगं अन् नखं फक्त शोभेचीच आहेत! तुम्ही लोकांनी आपली मर्यादा ओलांडली तर अुभ्याअुभ्याच चिरडून टाकीन सर्वांना!" इतके बोलून तो जोराने दात ओठ खाअू लागला, अन् नंतर कण्हत कुथत आपले गाल पकडत आत निघून गेला. थोड्या वेळाने त्याच्या घोरण्याचा आवाज किल्ल्यात दुमदुमू लागला.

ध्वनीने त्याच्या घोरण्याचा आवाज ऐकला अन् त्याबरोबरच त्याला आणखीही काही ऐकू आले. तात्काळच चुटकी वाजवून तो म्हणाला, "त्याच्या घोरण्याच्या भयानक आवाजाबरोबरच मला एक स्त्रीचे रडणेही ऐकू येत आहे."

तात्काळच अुठून शौरी सर्व खोल्या ओलांडून शेवटच्या खोलीत पोचला. त्या खोलीच्या खिडकीतून त्याला दिसले की एक सुन्दर तरुणी चांदण्याकडे पहात रडत बसलेली आहे. तो मुकाट्याने तिच्या जवळ गेला. तिच्या अंगावरचे कपडे, गळ्यातला मोत्यांचा हार अन् बाकीचे दागिने पाहून असे वाटत होते की, ती नक्कीच कोणी राजकन्या असली पाहिजे.

शौरीला पहाताच ती तरुणी भयाने कापू लागली. तो तिला मृदुतेने म्हणाला, "घाबरू नका! कोण आहात आपण? आपल्या मदतीसाठीच आलोय मी इथे!"

धैर्य गोळा करत ती तरुणी म्हणाली, "मी या राज्याची राजकन्या माझं नाव रती. चार दिवसांपूर्वी मी आपल्या सख्यांबरोबर डोंगरावरच्या देवळात पूजेसाठी गेले असताना राक्षसानं मला पकडलं आणि आकाशमार्गानं आणून या किल्ल्यात मला कैद करून ठेवलंय. तो म्हणत होता की, माझा मुलगा मदनासारखा सुन्दर आहे. अन् त्याचं म्हणणं आहे की, मी लग्न करीन तर एखाद्या राजकुमारीशीच! पण बुड्ढ राक्षसाची अशा विवाहाला मुळीच तयारी नाहीये. त्याची तीव्र इच्छा आहे की आपल्या घरात जी सून येईल, ती नेहमी स्वादिष्ट मांसाहारी पदार्थ करून वाढणारी अन् मेहनती असावी या विषयावर

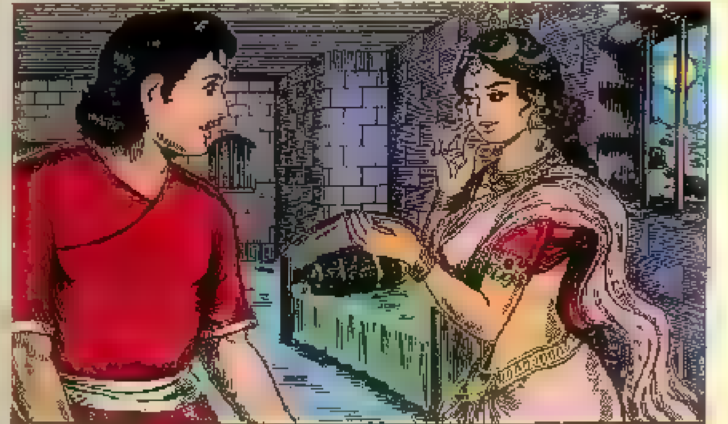

बापलेकात खूप वादावादी झाली अन् तो मनोहर लाडका कुठेसा निघून गेला आपल्या एकुलत्या एका मुलाचा विरह राक्षसाला सहन झाला नाही आणि तो सगा शुचलून घेऊन आला "

शौरीला हे ऐकून त्याच्या मुलाबद्दल महत्त्वाची बातमीही लक्षात आली त्याने राजकुमारीला आश्वासन दिले, "भिऊ नका राजकुमारी, उद्याच्या सूर्योदयाबरोबर या राक्षसापासून तुमची मुक्तता करीन मी " नंतर तो त्या तीन कुरूप माणसांकडे निघून गेला

सकाळ होताच म्हातारा राक्षस शिंगे आणि नखे धारण करायचे विसरून तसाच त्यांच्याकडे आला आणि म्हणाला, "माझा लाडका मनोहर मुलगा कुठे आहे? तुम्हाला त्यानं काय सांगितलंय? बोला ना

झुकून नमस्कार करत शौरी त्याला म्हणाला, "हे राक्षसोत्तम! पुत्रविरहाच्या धक्क्यामुळे रातोरात तुमची शिंगं अन् नखंही नाहीशी झालीतसं दिसतंय! तुमचं पितृप्रेम खरोखरच प्रशंसनीय आहे "

राक्षसाने आपल्या डोक्यावर चाचपडून पाहिले तेंव्हा त्याच्या लक्षात आले की तेथे शिंगे नाहीयेत; हातांकडे पाहिले, तर नखे गायब! तो एकदम बावरून गेला, पण दुसऱ्याच क्षणी क्रोधाचे खोटंच नाटक करत तो ओरडला, "तुला अन् तुझ्या त्या धाणेरड्या दोस्तांना मी क्षमा करून सोडून देतोय कारण तू माझ्या प्रिय मुलाचा मित्र आहेस. आता बोल माझा मुलगा कुठाय?" हुंकारत तो शौरीला रागावू इच्छित होता, पण त्याला अचानक खोकल्याची उबळ आली

शौरी म्हणाला, "पण तुम्ही त्याचा विवाह राजकुमारीशी करून देणार की नाही हे तुमचा मुलगा जाणू इच्छितोय. त्यानं हे जाणून घेण्यासाठीच पाठवलंय मला त्याचं लग्न राजकन्येशी होणार नसेल तर त्यानं कळवायला सांगितलं आहे की तो समुद्रात बुडून जीव देईल "

हे ऐकताच आपले कान झाकून घेत राक्षस म्हणाला, 'असलं अशुभ बोलू नकोस रे! त्याच्यासाठी मी राजकुमारीला आणून इथे किल्ल्यात लपवून ठेवलीय माझ्या मनोहारी मुलाला इथे यायला सांग, जा लवकर

"काय म्हणतोस, माझा मुलगा इथेच खाली गुहेत आहे?" म्हणत राक्षस मोठ्या खुशीने स्वतःच डोंगर उतरू लागला त्याच्या मागोमाग शौरी आणि ते तीन मित्रही उतरू लागले आनन्दाने टाळ्या वाजवत राक्षस जेव्हा गुहेत शिरला, तेंव्हा शौरीने शक्तीला इशारा केला तो समजून शक्तीने डोळ्याने खूण करताच एक मोठा खडक घरंगळत येऊन त्याने गुहेचे द्वार चपळपणे बंद करून टाकले

पाचेही पुन्हा किल्ल्यात राजकुमारीकडे गेले अन् त्यांनी तिला तिच्या मुक्ततेची बातमी दिली राजकुमारीने विचारल्यावरून शौरीने आपली सारी कहाणी सांगून तिला आपला घराबाहेर पडायचा उद्देशही कथन केला

ते ऐकून आश्चर्य प्रकट करत ती म्हणाली, "हे सारं तर एक स्वप्नच वाटतंय मला एका राजात जी बुद्धिमत्ता साहस सौंदर्य आणि समयसूचकता आवश्यक असते, ते सारं तुझ्यात आहे " असे म्हणत लाजेने तिने मान खाली घातली

यानन्तर ते पाचही जण डोंगरावरून खाली उतरू लागले, तेंव्हा त्यांना थांबवत ध्वनी म्हणाला, "अरे हत्ती येत असल्याचं ऐकू येतंय मला."

ते ऐकताच शक्ती म्हणाला, "बापरे! हत्तींची तर फार भीती वाटते मला! अरे दृष्टी, जरा नीट पाहून सांग तरी हत्ती कुठे आहे ते! एक मोठासा खडक लोटून त्याचं गंडस्थळच फोडून टाकतो मी."

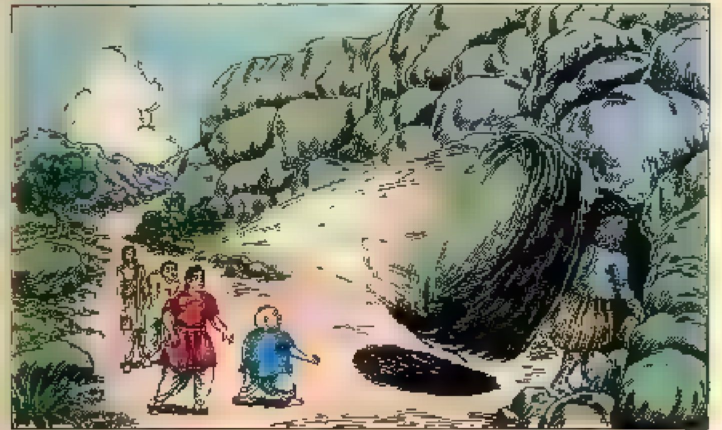

दृष्टीने त्या दिशेने पाहून म्हटले, "इकडे येत असलेला तो हत्ती पाळीव आहे. त्याच्या अंबारीत एक माणूस बसलेला दिसतोय मला. त्याच्या डोक्यावर एक लाल पगडी आहे. त्याच्या मिशा बारीक चारीकच आहेत, अन् त्याच्या मागे हातात भाले घेतलेले अश्वारूढ सैनिक आहेत. त्यांच्या मागोमाग दवंडी पिटत काही लोकही येत आहेत."

राजकुमारी ताबडतोब भुतेजित होऊन म्हणाली, "मग ते महामन्त्री अनन्तवर्माच असणार. त्यांना इथं यायची काय बरं जरुर पडली असावी?"

इतका वेळ गप्प असणारा शौरी म्हणाला, "राजकुमारी, आता आम्हाला निरोप द्या. आपण आपल्या महामन्त्र्यांच्या सोबतीने कसलीच अडचण न येता आपल्या नगरीत पोचू शकाल. मी अन् माझे दोस्त आम्ही राजधानीला जाऊ. माझी खात्री आहे की महाराज मला नक्कीच नोकरी देतील. नंतर मी आपल्या या शक्तिशाली मित्रांसाठीही नोकरी शोधेन. त्यांनाही चांगली मानाची स्थानं मिळतील याची खात्री आहे माझी.

राजकन्येने खोटीच नाराजी दाखवत शौरीकडे पाहिले आणि झाडीतून बाहेर पडून हत्तीच्या दिशेने ती वेगाने निघून गेली. पंधरा मिनिटातच मन्त्री अनन्तवर्मा तेथे आले. हत्तीवरून उतरून शौरीजवळ येऊन त्याचे हात पकडत ते म्हणाले, "तुझ्या रोमरोमात देशभक्ती भरलेली आहे. म्हणूनच तू सैनिक बनायचं ठरवलं आहेस. पण तुझा राजकुमारीशी विवाह होणार असून आमच्या महाराजांनंतर तूच या देशाचा राजा बनणार आहेस. आमच्या महाराजांनी घोषितच केलं आहे की जो राजकन्येला परत आणील, त्याला मी आपलं अर्धं राज्य देईन. सर्व देशवासियांना ही घोषणा कळलीय की नाही, हे पहायलाच मी निघालो होतो. तू केवळ राक्षसावरच विजय मिळवला आहेस असं नाही, तर आमच्या राजकन्येचं हृदयही जिंकलं आहेस. तेंव्हा आमचा भावी राजा तूच आहेस. ये, अंबारीत बस. तुझे हे दोस्त घोड्यांवर स्वार होऊन आपल्या बरोबरच राजधानीत येतील

मणिपूर राज्याचा राजा मणिध्वज महान पराक्रमी होता. तसाच तो परम शिवभक्त ही होता. त्याने शंभर वेळा यज्ञाच्या हवनकुंडात आपल्या शरीराची आहुति दिलेली होती. दहा वेळा त्याने आपले शिर शंकराच्या पायांवर अर्पण केलेलं होतं. विविध प्रकारच्या विशेष पूजा अर्चा केल्यानंतर त्याला शिवाचा साक्षात्कार झाला होता. प्रत्येक वेळी शिवाने त्याला वरदान दिले. मणिध्वज खऱ्या अर्थाने शिवाचा परम भक्त होता.

त्याला वाटले की शिवाचा त्रिशूळ त्याच्या मदतीसाठी येई नि शत्रूचा संहार करी. शिवाने त्याला पाशुपतास्त्र पण दिले होते. त्याची इच्छा असेल तेव्हा शिव स्वतः येऊन शत्रूंचा नाश करतील असे ही वरदान त्याला मिळाले होते. संकटकाळी केव्हा ही त्याचे संरक्षण करण्यासाठी शिव तयार होते. परम शिव आपले रक्षक असल्यामुळे आता कोणी ही युद्धात त्याचा पराजय करणार नाही, कोणी ही त्याचे काही वाकडे करू शकणार नाही असा त्याला विश्वास वाटू लागला. यामुळे त्याच्या गर्वाला आता धरबंध राहिला नाही. तो निरंकुश होऊन आपला राज्यकारभार चालवू लागला. मनात येईल त्याच्यावर अन्याय करायला तो मागे-पुढे पाहिनासा झाला.

शिवाशिवाय अन्य देवांचे जे भक्त होते, जे अन्य धर्मावलंबी होते, त्यांना त्याने राज्याबाहेर हाकलले. काही चुकून

राहिलेल्यांचा तो छळ करू लागला. शिवमंदिर सोडून राज्यातील अन्य मंदिरे त्याने उध्वस्त करून टाकली. मणिध्वजाच्या अन्यायाने गांजलेले सर्व जण शरणार्थी बनून अयोध्येला गेले नि रामाला आपली करुण कहाणी सांगितली. श्रीरामाने त्या सर्वांना अभय-दान दिले आणि सांगितले की मणिध्वजाच्या अहंकाराचा लवकरच नाश होईल आणि लवकरच त्यांची दुःखे दूर होतील. तोपर्यंत त्यांनी आपल्या राज्यात रहावं असं ही रामाने सुचवले. मग ते सर्व जण रामाच्या राज्यात राहू लागले. मणिध्वजाची कृष्ण-कृत्ये तिकडे पूर्ववत् चालूच राहिली.

स्वतंत्रतापूर्वक चौखणा सा रामाच्या यज्ञाच्या घोड्याने मणिपूर राज्यात पाऊल ठेवताच मणिध्वजाने त्याला पकडले आणि आपल्या अश्व-शाळेत डांबून ठेवले. रामासारख्या राजाच्या घोड्याला आपण बंदी बनवल्याचा त्याला फार आनंद झाला.

यज्ञाच्या घोड्याला सोडून द्यावे नि रामाशी मैत्रीचे संबंध स्थापित करावेत असा संदेश लक्ष्मणाने आपल्या दूतामार्फत मणिध्वजाकडे पाठवला. मणिध्वजाने जळत्या त्रिशूळाने दूतावर प्रहार करीत म्हटले—"रावणासारख्या महान् शिवभक्ताचा रामाने वध केलेला आहे. त्या रामाचे तुकडे तुकडे करून ते शिवाला समर्पित करायची माझी इच्छा आहे. कोट्यवधि राम आले तरी माझ्यापुढे कुणी टिकणार नाही! मी निश्चितपणे त्यांचा वध करणार. जो कोणी येईल, त्याच्यावर हा जळता त्रिशूळ जाऊन धडकेल. माझे हे शब्द त्या तुझ्या लक्ष्मणाला जाऊन सांग." आणि मणिध्वजाने दूताच्या डोक्यावर टोपली भर राख टाकली. खरोखरीच मणिध्वजाचा गर्व नि अहंकार पराकोटीला पोचले होते. आतापर्यंत कोणत्याही राजाशी त्याने संघर्ष केला नव्हता. एवढ्यात रामाच्या यज्ञाचा घोडा त्याच्या राज्याच्या हद्दीत आला होता. आता लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न यांना वाटले की मणिध्वजाशी युद्ध अटळ आहे.

भरताने पांचजन्य फुंकून सर्व दिशा दणाणून सोडल्या. शत्रुघ्नाने सुदर्शन चक्र हाती घेतले. शतशीर्ष शेष नागाप्रमाणे फूत्कारत लक्ष्मण पुढे आला. क्षणभर मणिध्वजाला वाटले आता आपली धडगत नाही. मणिध्वजाने शिवाचे त्रिशूळ सावरले.

तेव्हा मणिध्वजाने आपल्या पूजा-मंदिरातून काढलेल्या विजेप्रमाणे एक त्रिशूळ लक्ष्मणावर फेकला.

नेमका त्याच वेळी हनुमान तेथे पोचला. हत्तीने आपल्या सोंडेत इक्षुदंड पकडावा त्याप्रमाणे लक्ष्मणाकडे वेगाने येणारा त्रिशूळ हनुमानाने आपल्या डाव्या हातात पकडला आणि शिवाप्रमाणे तेथे दृढपणे उभा राहिला.

मणिध्वज आश्चर्याने हनुमानाकडे पाहू लागला. क्षण भर त्याला वाटले की शिव प्रत्यक्ष आलेला आहे. तो भक्तिभावाने नमस्कार करणार एवढ्यात हसून हनुमान म्हणाला—"अरे ए शिवभक्ता, मी शिव नाही. मी वानर हनुमान आहे, हनुमान! मी रामाचा सेवक आहे हे तुला माहीत आहे ना?" असे म्हणत हनुमानाने हातात गदा घेतली नि मणिध्वजावर तो तुटून पडला.

मणिध्वज कसा-बसा आपणास वाचवीत दूर पळून गेला. हनुमानाला पाहून त्याची पाचावरगुंडी उडाली. हनुमानाच्या जटा हवेत उडत होत्या. लाल-लाल डोळे भयंकर स्वरूपात चमकत होते. हातातील त्रिशूळ जमिनीवर टेकून तो उभा होता, जणू साक्षात् शिवच! भयभीत मणिध्वजाला वाटले की आता आपलं मरण जवळ आलं आहे. अन्य काही मार्ग त्याला दिसत नव्हता. एकदम त्याला पाशुपतास्त्राची आठवण झाली आणि त्याने त्यासाठी मंत्राचा जप केला. मणिध्वजाच्या हातात पाशुपतास्त्र आले नि

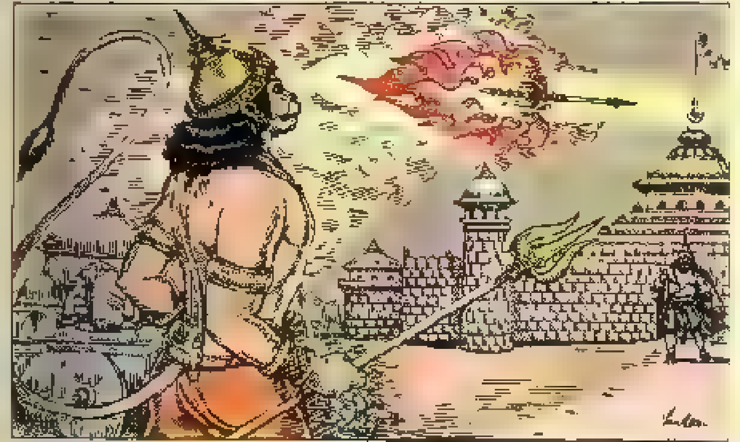

ते त्याने हनुमानावर सोडले.

पाशुपतास्त्राच्या उष्णतेमुळे आजूबाजूचा सर्व प्रदेश गरम झाला. लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न आणि त्यांची संपूर्ण सेना मूर्च्छित होऊन जमिनीवर पडली.

हनुमान रामनामाचा जप करीत निधड्या छातीने त्या अस्त्राला सामोरा गेला. पाशुपतास्त्र हनुमानाच्या छातीत शिरले आणि तेथेच विलीन झाले. हनुमानाने मणिध्वजाचा रथ मोडून टाकला आणि आपली गदा घेऊन मणिध्वजावर तुटून पडला.

मणिध्वज घायाळ तर झाला पण मेला मात्र नाही. आपल्याला वाचवील तो धावत-पळत पूजा-मंदिरात गेला आणि शिवलिंगावर आपले डोके फोडीत ओरडू लागला—"हर हर महादेवा! आता माझे रक्षण कोण करणार?"

शिवलिंगातून शब्द उमटले—"अरे मणिध्वज, हे काय चालवलेयस? कोटि-कोटि राम आले तरी ते तुझं काही करू शकणार नव्हते ना? रामाच्या एका सेवकाचा सामना करता करता असा मेटाकुटीला आलास! युद्ध कर, युद्ध मी तुला साह्य करीन."

आपल्या भक्ताला दिलेल्या वचनाचे पालन करण्यासाठी शिव नंदीवर स्वार होऊन रणांगणावर आले आणि मणिध्वजाला सामोरे आले.

हनुमान शिवाला म्हणाला—"आपण प्रत्यक्ष परमेश्वर असाल, पण मला त्याची पर्वा नाही. माझ्या प्रहारापासून आपण आपले रक्षण करावे." आणि हनुमान शिवावर तुटून पडला.

नंदी घाबरला नि शिवाला खाली फेकून पळून गेला. शिव उठले आणि हनुमानाला म्हणाले—"माझं त्रिशूळ तू पकडून ठेवलंस. पाशुपतास्त्र आपणात लीन करून टाकलेस. हे केवळ विष्णूलाच शक्य आहे. तू विष्णु आहेस की विष्णूचा भक्त आहेस हे सांग बरं!"

"माझा कोणाशी ही संबंध नाही. माझा फक्त रामावर संपूर्ण विश्वास आहे. माझ्या सारख्या वानराचा भगवान केवळ रामच! त्या वानराची बुद्धि ही अति चंचल आहे. पण मी आपली बुद्धि त्या पुरुषोत्तमावर केन्द्रित केली आहे. त्याच्याकडून मला अमर्याद संतोष, धैर्य नि साहस मिळाले आहे. ज्या मानव-रामावर माझा पूर्ण विश्वास आहे त्याने लोक-कल्याणासाठी अश्वमेध यज्ञ आरंभिला आहे. स्वतःला शिवभक्त म्हणवून घेणाऱ्या मणिध्वजाने दुरहंकाराने कित्येक पापे केली. अशा गर्विष्ठ, स्वार्थी, पापी अत्याचारी निरंकुश माणसाला आपण संरक्षण देत आहात याचे मला मोठे आश्चर्य वाटत आहे." हनुमानाने निःसंकोचपणे जरा ही न घाबरता आपला विचार शिवापुढे स्पष्ट रीतीने कथन केला.

हे सगळं ऐकून शिव हसले आणि म्हणाले—"ठीक आहे. आता मी आपला तिसरा डोळा उघडतो. आपले नीट रक्षण कर."

हनुमान म्हणाला—"अवश्य, पण आपल्या भक्ताचे डोळे उघडतील असं ही काही करा."

शिवाने आपला तिसरा डोळा उघडताच त्यातून निघणाऱ्या ज्वाला हनुमानाच्या दिशेने आल्या. हनुमानाने आपल्या उजव्या हाताची मूठ उघडली नि त्या ज्वालांना आपल्या मुठीत बंद केलं. एकदा ज्याप्रमाणे शिवाने विष-प्राशन केले होते, त्याप्रमाणे 'रामार्पणमस्तु' म्हणत हनुमानाने तो अग्नि आपल्या तोंडात घालून गिळून टाकला.

शिव मणिध्वजाला म्हणाले—"पहात आहेस ना? आता मी याहून अधिक काही करू शकणार नाही. हनुमान कोणी परका

नाही. तो ही माझंच एक स्वरूप आहे. माझ्याच अंशातून त्याचा जन्म झाला, म्हणून माझ्या सर्व शक्ति त्याच्यात लीन होत आहेत. खरी भक्ति म्हणजे काय हे त्याच्याकडून शीक."

हा हा म्हणता हनुमान वायु-वेगाने उडत द्रोणगिरी वर गेला व तेथून संजीवनी घेऊन आला. बेशुद्ध अवस्थेत पडलेल्या लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न व सेनेतील सैनिकांना त्याने शुद्धीवर आणले.

आता मणिध्वजाचे ज्ञान चक्षु उघडले. गुडघे टेकून त्याने नम्रपणे हनुमानाला नमस्कार केला.

हनुमान त्याला म्हणाला—"मणिध्वजा, पाहिलंस ना स्वार्थांध तुझी भक्ति किती क्षुद्र

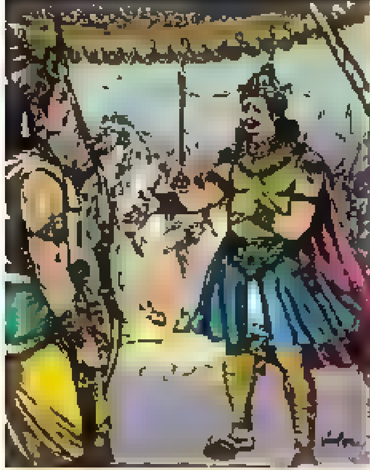

आहे? आपला स्वार्थ सिद्ध करण्यासाठी परमेश्वराची आराधना करणं नि त्याला आपला सेवक बनवणं ही खरी भक्ति नव्हे समस्त जीव-सृष्टि सुरक्षित व्हावी असं त्याला वाटतं, नि ही त्याची इच्छा पुरी करणं हे भक्ताचं कर्तव्य असतं हे तू जाणून घे. तुझ्यामुळे तर प्रत्यक्ष परमेश्वराची निंदा होऊं लागली स्वार्थ, अहंकार आणि तमोगुणांनी भरलेल्या तुझ्या सारख्या भक्तां मुळे तर सगळे लोक नास्तिक होऊं लागले आता तुझं अज्ञान दूर झालं, म्हणून द्वेष, अहंकार, गर्व इत्यादि दुर्गुण सोड. अरे, परमेश्वर सर्वत्र आहे तो सर्वांचं कल्याण करतो. इथून पुढे प्रजेच्या कल्याणाचा आदर्श आपल्या पुढे ठेव आणि उत्तम भक्ताप्रमाणे राज्य-शासन कर."

मणिध्वजाने कबूल केले—"होय भगवान, मला गर्व झाला नि त्याचा भंग झाला म्हणूनच भान उत्पन्न होते शिवाने दिलेल्या वरदानामुळेच मी अधिक गर्विष्ठ झालो आता माझ्या हृदयात ज्ञानोदय झाला. गर्वाने अंध होऊन मी यज्ञाचा घोडा बांधून ठेवला, यामुळेच मला ही ज्ञान-प्राप्ति झाली. मी स्वतः रामाकडे जाऊन त्याची क्षमा मागतो त्याने मला ही आपला मित्र म्हणावं अशी मी त्याला प्रार्थना करीन" आणि मणिध्वजाने आपल्या अश्व-शाळेत बांधलेल्या घोड्याला मुक्त करून लक्ष्मणाच्या स्वाधीन केले.

आता यज्ञाश्व स्वतंत्रपणे धाऊ लागला व सर्व लोक त्याच्या मागे जाऊ लागले मणिध्वजाने सर्वांना प्रेमाने निरोप दिला

मणिध्वजाला दोन मुली होत्या-शुभा आणि शोभा. या जुळ्या बहिणी होत्या. त्यांना घेऊन मणिध्वज अयोध्येला गेला आणि त्याने श्रीरामाची क्षमा मागितली

रामाने मणिध्वजाचे मित्राप्रमाणे स्वागत केले त्याने श्रीरामाला प्रार्थना केली की आपल्या दोन्ही मुलींचा रामाने सुना म्हणून स्वीकार करावा. रामाने ही प्रार्थना मान्य केली आणि तो म्हणाला—"अश्वमेध यज्ञ-समाप्तीनंतर हा विवाह संपन्न करू या."

शिवभक्त नसल्यामुळे ज्या राजांना मणिध्वजाने पळवून लावले होते त्यांना त्याने परत बोलवले. प्रजेचे कल्याण हीच

आता त्याची शिवपूजा झाली. प्रजा-सेवा हीच त्याची ईश-भक्ति!

श्रीरामाच्या यज्ञाचा घोडा पूर्वेकडून दक्षिण, उत्तर व पश्चिम दिशांना स्वातंत्र्यपूर्वक भ्रमण करीत अयोध्येला परत आला.

अश्वमेध यज्ञाच्या समारोप-समारंभासाठी किष्किंधेहून सुग्रीव व अनेक वानर, लंकेहून बिभीषण वगैरे, मणिपुरहून मणिध्वज आणि अनेक देशांचे राजे व त्यांचे स्नेही-संबंधी उपस्थित झाले. त्यांनी आपल्या बरोबर उत्तमोत्तम आहेर आणले होते.

बिभीषणाने लंकेहून गड्यांवर भरून मौल्यवान मोती, हिरे व जवाहिर आणले. सुग्रीवाने हिरे नि खूप सोने आणले. मणिध्वजाने नाना प्रकारची रत्ने व वस्त्रे आणली.

देशोदेशीच्या राजांनी आणलेली चांदी, सोने, हिरे, मोती व रत्नांनी श्रीरामाचा खजिना भरून वाहू लागला.

लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न यांचे सर्व देशात भव्य स्वागत झाले. ते दिग्विजयी होऊन अयोध्येला परत आले.

त्यांच्या मागून वसिष्ठ, गौतम, अत्रि, अगस्त्य इत्यादि ऋषींसह हनुमान आला. रामाने आपले शस्त्रास्त्र-गुरु विश्वामित्र यांना विशेष निमंत्रण दिले. ते ही उपस्थित झाले.

अश्वमेध यज्ञाची सांगता मोठ्या थाटा-माटात साजरी झाली. श्रीरामाने घरोघरी धन-धान्य पोचविले. राज्यातील सर्व सुवासिनींना वस्त्राभूषण व सोने वाटले. सामाजिक कार्य करणाऱ्या सेवकांचा यथोचित सत्कार केला.

यानंतर मणिध्वजाच्या निमंत्रणावरून सर्व जण मणिपुरला गेले. मणिपुर मध्ये लवाचा शुभांगी व कुशाचा सोमाशी थाटामाटात विवाह साजरा झाला. लग्नाच्या वेळी मणिध्वजाने लव व कुश यांना आपले संपूर्ण राज्य बक्षिस देऊन टाकले. आणि थोड्या दिवसांनी मणिध्वज तपश्चर्या करण्यासाठी जंगलात निघून गेला.

अहंकार

रामपूरचा जमीनदार नरेन्द्र एक प्रामाणिक माणूस होता. आपले कुठलेही निर्णय घाईने न घेता नीट विचारपूर्वक घेत असे तो. जमीनदारीची कामे संभाळण्यासाठी त्याचे चार मुख्य कर्मचारी होते. जमीनदार नरेन्द्रला एकदा अशी बातमी कळली की, काही प्रधान कर्मचारी आपल्या हाताखालच्या नोकरांकडून आपली खाजगी कामेही करवून घेत असतात अन् त्यामुळे जमीनदारीची कामे मागे पडत आहेत.

नरेन्द्रने प्रथम या बातमीवर विश्वास ठेवला नाही. पण त्याने त्या कर्मचाऱ्यांवर कडक नजर मात्र ठेवली. त्याला आपल्याला मिळालेली बातमी खरीच असल्याचे आढळले. एकदा फक्त त्यांना बोलावून घेऊन इतकेच सांगितले की, "जमीनदारीच्या कामात हल्ली काहीशी दिलाई आलेली आपणतेच सुज्ञी सर्वजण आपापलं काम जबाबदारीनं पहात आहात ना?"

चारही जण विनयपूर्वक उत्तरले, "होय तरी सर्व काही ठीकठाक चालू आहे. जमीनदारीची कामं नित्यनवीन वाढतच आहेत. तेव्हा आणखी काही नोकर नेमून घेतल्यास बरं होईल."

छत्रपुरमध्ये नरेन्द्रचे काका रहात असत. त्यांची शंभर एकर जमीन होती. काका शेतीची कामं खूप चांगल्या पद्धतीने करवून घेऊन सुखाने रहात असत. त्यांचे नाव होते चतुर. त्यांची वागणूकही 'यथार्थनामा' होती. सर्वांशी ते मिळूनमिसळून रहात आणि आपल्या चेष्टेखोर स्वभावाने ते सर्वांना हसवत रहात. नरेन्द्रने विचार केला की काही दिवस या काकांकडे जाऊन राहिलो तर मनाला शान्ति लाभेल.

चतुरकाकांनी पुतण्याचे खूप प्रेमाने

प्रताप खरे

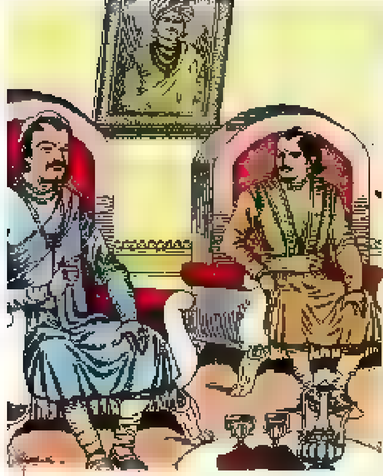

स्वागत केले, खुशाली विचारली तेव्हा जमीनदार नरेन्द्रने त्यांना आपली अडचण सांगितली तो म्हणाला, "मला तर असं वाटतंय की माझा हा प्रश्न सुटण्यातला नाहीच आहे. त्यापेक्षा या जमीनदारीला रामराम ठोकून तुमच्यासारखी शेती करीन तर बरं सुखानं, शान्तीनं जगेन मी काही कटकटी तरी अुपस्थित होणार नाहीत."

यावर हसून चतुरकाका म्हणाले, "अरे, शेती करणंही काही मोठं सोपं काम नव्हे माझा मुलगा प्रताप सगळ्या अडचणींचा तोडगा शोधून काढतो, म्हणूनच माझं काम सोपं झालंय; नाहीतर माझ्यावरही काय ओढवलं असतं, काही सांगवत नाही."

काकाच्या बोलण्यावर आश्चर्य प्रकट करीत नरेन्द्र म्हणाला, "मग प्रतापला पाठवा माझ्याबरोबर प्रयत्न तरी करून पहातो त्याच्या हातून माझ्या अडचणी सुटतात की कशा!"

"प्रताप आपल्या कामात यशस्वी होईल याबद्दल मला खात्री आहे. पण त्याला तुझ्याबरोबर पाठवणं मला पसन्त नाही कारण तो फार गर्विष्ठ आहे. या शंभर एकरांची शेती काम करतोय; त्याला लगेच वाटतंय की आपण अगदी स्वर्गाच जमिनीवर घेवून आलोय; गर्वानं फुगून गेलाय तो तुझ्याकडे येवून त्याने तिकडची समस्या सोडवली तर मग विचारायलाच नको! अगदीच हाताबाहेर काम जाईल त्याचं त्याला काबूत आणणं माझ्या शक्ती बाहेरचं होअून बसेल त्याचा अहंकार सहन करणं मला शक्य होणार नाही त्याचा हा अहंकार घालवायचे खूप प्रयत्न केले मी पण असफल झालो"

नरेन्द्र यावर हसत म्हणाला, "काका तुमची अडचण लहान आहे पण माझी मात्र खूपच मोठी आहे प्रतापने माझी अडचण दूर करून दाखवली तर तुमची समस्या सोडवणं हे माझं काम समजा!"

"पण पहिलं काम सफल झालं तरी दुसरं होअू शकणार नाही,, असं माझं म्हणणं आहे." असे म्हणत चतुरकाकांनी प्रतापला नरेन्द्रबरोबर पाठवायची तयारी दर्शविली

नन्तर ते नरेन्द्रला म्हणाले, "पण तू अगोदर प्रतापला जरा हरभऱ्याच्या झाडावर चढव त्याला म्हण की तुझ्याशिवाय माझी अडचण सोडवू शकेल असा कोणी अलम दुनियेत नाहीये; म्हणूनच मी तुझी मदत मागतो आहे. अन् त्याला असंही सांग की, सर्वजण तुझ्या योग्यतेची वाहवा करत असतात. असं सगळं बोललास म्हणजेच तो तुझ्याबरोबर यायला तयार होईल"

संध्याकाळी प्रताप शेतावरून परत आल्यावर त्याला भेटून नरेन्द्रने त्याला काकांनी पढवल्याप्रमाणे बोलणे केले.

आपली स्तुती ऐकून प्रताप खूश झाला. नरेन्द्रच्या समस्येबद्दल त्याने सविस्तर जाणून घेतले, अन् तो म्हणाला, "या एवढ्याश्या कामासाठी मी तुझ्या बरोबर कशाला यायला हवं? मी सांगतो तो अुपाय अंमलात आण, दोन महिन्यात सगळं काही सुरळीत च झालं तर मला येवून विचार."

प्रतापने सांगितलेला अुपाय लक्षपूर्वक ऐकून नरेन्द्र रामपुरला परत आला आपल्या चारही प्रमुखांना बोलावून तो म्हणाला, "तुम्ही सर्व माझ्या बाबांच्या वेळेपासून आमची कामं करत आला आहात कुटुंबाचाच एक भाग समजून मी तुम्हाला मान देत आलोय. पण हल्ली जमीनदारीच्या कामासाठी पैसा पुरेनासा झालाय तुम्ही सर्वजण मला नीट सहाय्य कराल तर आपण आपली प्राप्ती वाढवू शकू. जरूर तर त्यासाठी तुमच्या हाताखाली आणखी काही नोकर देवू शकेन मी. नव्यांची गरज नसून, आहेत त्यांतलेही काही कमी करू म्हणाल, तर तसंही करू."

चौघांनीही नरेन्द्रला पूर्ण मदत करायचे

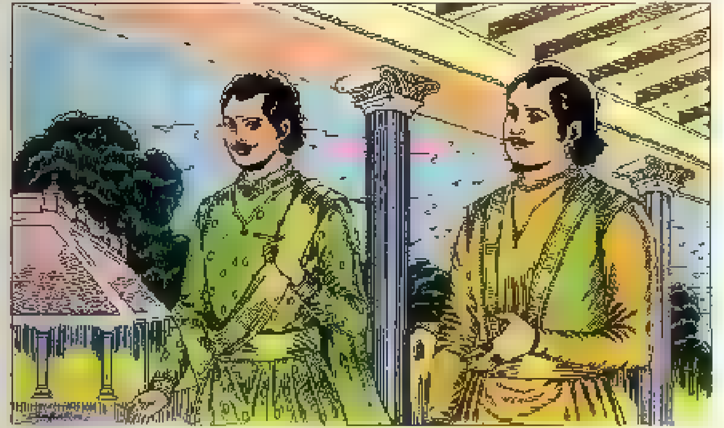

आश्वासन दिले. परंतु त्यांनी आणखी काही नोकर नेमून देण्याची मागणी केली.

नरेन्द्र म्हणाला, "मग असं करा; प्रत्येक नोकराने काय काय कामं करायची याबद्दल कागद तयार करा. त्यांनी काय काय कामं संपवली हे त्यांनीच लिहून आपापले कागद तुमच्याकडे द्यावे. म्हणजे ते काय काय कामं करत आहेत हे तुमच्या लक्षात येईल. आठवडा भरांत त्यांनी जी कामं करावी अशी अपेक्षा असेल, ती पुरी न झाली, तर तुम्ही त्यांना ताकीद देऊ शकाल. असं केलं म्हणजे हे छोटे नोकर तुमच्या भलेपणाचा गैरवाजवी फायदाही घेऊ शकणार नाहीत."

चारही जणांनी नरेन्द्रच्या या योजनेला मान्यता दर्शविली.

नन्तर नरेन्द्र म्हणाला, "आणखी एक गोष्ट; तुमचा भलेपणा पाहून नोकर तुमच्याबद्दल चुकीचा अन्दाज बांधू शकतात. पण आता तुम्हाला ते काय काय कामं करत आहेत हे कळत राहील. त्यांनी केलेल्या कामांच्या कागदावर तुम्ही आपल्या सह्याही करत चला. म्हणजे ते तुम्हाला घाबरून रहातील. कागदावर सही नसेल, तर त्याचा अर्थ असा होईल की त्यांनी कामं केलेली नाहीत."

हे ऐकून त्या प्रमुखांचा उत्साह वाढला. पण नरेन्द्र पुन्हा म्हणाला, "आणखी त्याही पेक्षा महत्वाचं म्हणजे जे जास्त कामं करतील, त्यांना मजुरीही जास्त मिळेल; जे कमी करतील त्यांना कमी मिळेल. पण याही बाबतीत तुमचा निर्णय शेवटचा ठरेल."

चौघांनीही नरेन्द्रच्या योजना-चातुर्याची तारीफ केली. ते म्हणाले, "तुमच्या या सुधारणांमुळे जमीनदारीत नक्कीच सुधारणा होईल."

"माझीही तशीच इच्छा आहे. परंतु तुमच्यासारख्या मृदू प्रमुखांना हे आळशी नोकर गुंडाळून ठेवू शकतात. तुम्हाला फसवून कामं न करताच तुमच्या सह्याही घेतील ते. त्यांची तुमची रोजच गाठ पडत असल्याने एखादे वेळी नाइलाजाने सही करणंही भाग पडेल तुम्हाला. तेव्हा तुमच्या सह्या झालेले कागद तुम्ही लगेच माझ्याकडे पाठवत चला. सर्वजण ठीक-ठाक कामं करतात की नाही, हे मी सुद्धा पहात जाईन. कागदावर लिहिलेलं काम प्रत्यक्षात झालेलं नसेल तर तीन प्रकारच्या शिक्षा त्यांना दिल्या जातील. पहिली शिक्षा काम न करण्याबद्दल, दुसरी खोटं लिहून दिल्याबद्दल, आणि तिसरी तुम्हाला फसवायचा प्रयत्न केल्याबद्दल! हे ऐकल्यावर मात्र त्या चारही प्रमुखांचे चेहरे पांढरे पडले! पण या विरुद्ध काही ते बोलूही शकत नव्हते. नरेन्द्र पुढे म्हणाला, "त्यांचं काम बरोबर नसेल, तर त्यांना कामावरून काढूनही टाकता येईल. परन्तु हा निर्णय तुमच्या हाती असेल."

आता प्रमुख कर्मचाऱ्यांना सारं रहस्य समजलं. नवीन लोकांना कामावर ठेवणं, जुन्या सेवकांना काढून टाकणं, कार्यक्षम सेवकांना वेतन-वाढ देणं हे सर्व त्यांच्या कामावर अवलंबून राहील. कामाचा अहवाल तयार करण्यासाठी जमीनदाराने चांगली पद्धति शोधून काढलेली आहे हे त्या सर्वांना समजलं. ही पद्धत अंमलात नव्हती तेव्हा आपण जे केलं ते केलं. आता इथून पुढे तसं चालणार नाही.

एक महिन्या भरात जुन्या सेवकांनी पूर्वी पेक्षा खूप अधिक काम केलं. प्रमुख कर्मचाऱ्यांनी आपली व्यक्तिगत कामं करण्यासाठी अन्य व्यवस्था केली. कारण कनिष्ठ सेवकांना त्यांनी प्रत्यक्ष केलेलं काम पाहूनच त्याचं फळ मिळू लागलं, प्रमुखांच्या नुसत्या शिफारशीवर नव्हे! आता प्रमुखांची व्यक्तिगत कामे करण्यात काय स्वारस्य?

नरेन्द्रला प्रतापची ही योजना यशस्वी

झालेली दिसली. त्याला फार आनंद झाला आणि तो चक्रधरपुरला जाऊन चतुरला भेटला. तो म्हणाला—"आपल्या प्रतापची बुद्धि असामान्य आहे. त्याला माझ्याकडे पाठवा. माझा दिवाण बनून तो माझ्या जमीनदारीची व्यवस्था छान सांभाळेल."

हसून चतुर म्हणाला—"प्रताप फार अहंकारी आहे हे मी तुला अगोदरच सांगितलं आहे. तू त्याच्यापुढे काहीच नाहीस. त्याची वागणूक तुला सहन होणार नाही."

"आपण सांगितलेलं मला खूप चांगलं समजलंय. त्याचा अहंकार कमी करण्याचा उपाय मी योजून ठेवला आहे. शबरीवनात प्रवीण नावाचा एक योगी रहातो. तो फार ज्ञानी आहे. आपला प्रतापच काय, जगातील

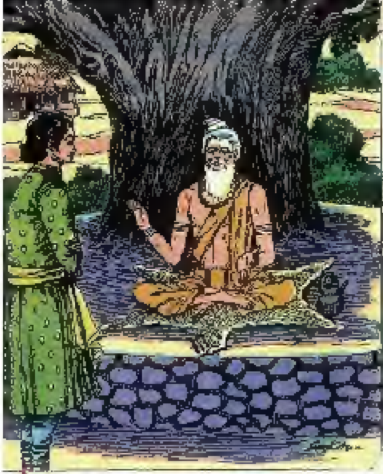

महान् बुद्धिवान माणूस ही त्याच्यापुढे तुच्छच! त्याची बरोबरी करणारा विरळाच! तो कोणाशी बोलत नाही. त्याच्या जवळ कोणी जाऊ नये अशी व्यवस्था त्याने मला करायला सांगितली आहे. आपला प्रताप एक आठवडा भर त्याच्या संगतीत राहिला तर त्याचे ज्ञान वाढेल. त्याचा अहंकार आपोआप कमी होईल." नरेन्द्रने सुचविले.

"त्या प्रवीणला भेटायला प्रतापला तयार करण्याची जबाबदारी तुझी. त्याच्यात काही बदल घडला तर माझ्याहून अधिक आनंद कोणाला होईल?" चतुरने विचारले.

रात्री जेव्हा प्रताप शेतावरून परत आला तेव्हा प्रवीण बाबत माहिती देऊन नरेन्द्र म्हणाला—"जो आपल्याला योगी म्हणवतो, त्याने तर आपले ज्ञान दुसऱ्यांना दिले पाहिजे. प्रवीण सारखं अहंकारी असणं योग्य नाही. मी तुला प्रवीणकडे घेऊन चलतो. त्याने आपले ज्ञान इतरांना द्यावे यासाठी तू काही तरी उपाय कर. आणि हे काम केवळ तूच करू शकतोस असे मला वाटते."

दुसऱ्या दिवशी प्रताप प्रवीणला भेटला. तो प्रवीणला काही समजावू लागला एवढ्यात घमकावत प्रवीण म्हणाला—"मला काही समजाऊन सांगण्याची तुझी योग्यता तरी आहे का? मी ज्या शास्त्रांचं अध्ययन केलेलं आहे, त्यांबाबत मी तुला सांगतो. ते नीट ऐक, नि मग विचार कर की मला काही समजावण्याची तुझी कितपत योग्यता आहे?" चार दिवसात प्रवीणने प्रतापला निरनिराळ्या शास्त्रांचे सार कथन केले. इतकी भिन्न भिन्न शास्त्रे आहेत हे ही प्रतापला आज पर्यंत माहित नव्हते. प्रथम त्याला मोठं आश्चर्य वाटलं, पण नंतर आपल्याला सावरीत तो म्हणाला—"आपण इतक्या शास्त्रांचं गंभीर अध्ययन केलं खरं, पण त्याचा उपयोग काय? एखाद्या सामान्य माणसाला ते समजावून सांगू शकत नाही आपण! आपल्या सारखं शास्त्रांचं ज्ञान मला नाही. पण सामान्य माणसाला उपयोगी होतील अशी किती तरी कामं मी केलेली आहेत. मी त्यांना काही उपयुक्त सूचना सुद्धा देऊ शकतो." आपण केलेल्या सर्व कामांची माहिती त्याने प्रवीणला दिली. त्यात नरेन्द्रसाठी त्याने जे काही केले होते त्याबाबतचे विवरण ही होते.

सर्व शांतपणे ऐकून प्रवीण म्हणाला—"तुझ्या चेहऱ्यावरील तेज पाहूनच तू एक महान माणूस आहेस हे मी जाणलं. तू सांगितलेल्या गोष्टी ऐकून मी तुला पूर्णपणे समजून चुकलो. जगात तुझ्यासारख्या माणसांची खूप आवश्यकता आहे. माझ्यासारखी माणसे जगाच्या दृष्टीने निरुपयोगीच. म्हणूनच मी इथे आश्रमात राहतो. तू नेहमी समाजात रहा नि समाज-सेवेचं काम करीत रहा."

प्रताप घरी परतला नि घडलेलं सर्व काही आपल्या वडिलांना व नरेन्द्रला सांगितलं. प्रवीण सारख्या योग्याचे प्रमाण-पत्र मिळाल्यावर आता प्रतापचा अहंकार अधिक फोफावणार व त्याला ताब्यात ठेवणे अधिक कठीण होणार असे वडिलांना वाटले. पण आश्चर्य, त्या दिवसापासून आपला मोठेपणा सांगण्याचं प्रतापने सोडून दिलं. जे मागतील त्यांनाच तो योग्य सल्ला देई. आता तो अधिक विनयी झाला होता. प्रताप मधे झालेल्या या बदलाचं कारण वडिलांच्या लक्षात आलं.

त्यांनी विचार केला-प्रवीण खरोखर एक महाज्ञानी माणूस आहे! त्याने प्रतापची प्रशंसा करून त्याला समाज-सेवेत रमवले आणि स्वतः त्यापासून वाचला. ज्ञानी लोकांना सल्ला देऊन आपण प्रसिद्ध व्हावं अशी त्याची इच्छा नव्हती. हे रहस्य प्रतापच्या लक्षात आलं आणि आपलं ज्ञान फार अल्प असल्याचं ही त्याने जाणलं. प्रतापने प्रवीणला जन-समाजात आणण्याचा प्रयत्न केला, पण ते त्याला जमले नाही. त्याच्या लक्षात आलं की आपल्याहून जे अधिक बुद्धिमान आहेत, त्यांच्यापुढे आपण फिक्के आहोत. प्रवीणने प्रतापची जास्तच तारीफ केली आणि आपल्या विनयाने त्याच्यावर जय मिळवला. दुसऱ्याला अविनयाने जिंकता येत नाही, तर विनयानेच त्याच्यावर मात करता येते हे आता प्रतापच्या लक्षात आलं. हे रहस्य समजल्यावर आता कोणातील अहंकार शिल्लक राहील?

पवित्र-कर्तव्य

खूप पूर्वी एक भक्त होता. यात्रा करावी अशी त्याची तीव्र इच्छा होती. पण घरून निघणेच त्याला अशक्य होते; कारण त्याचे म्हातारे आई-बाप बिचारे त्याच्याच आधाराने रहात होते.

आपल्या या स्थितीबद्दल त्याला नेहमी फार दुःख वाटे.

'काहीही करून तीर्थयात्रेला जायचेच' अशा प्रबळ इच्छेने कधी कधी 'या म्हाताऱ्यांना तसेच सोडून आपण निघून जावू' असाही विचार त्याच्या मनात येई. अशातच एकदा एक संधी त्याच्या हाती आली. त्याचा एक नातेवाईक त्याच्याकडे येऊन म्हणाला, "हे बघ बेटा, तू जा यात्रेला. तू परत येईपर्यन्त म्हाताऱ्या आईबापांना मी संभाळीन."

भक्ताच्या मनची इच्छा पूर्ण होऊन तो यात्रेला निघाला. वाटेत एका जंगलातून जाताना त्याच्या कानी आले की, कुबूर नावाचा एक साधु याच जंगलात रहात असून हजारो माणसे त्याच्या दर्शनार्थ जंगलात येत असतात.

मोठ्या उत्साहाने हा भक्तही मुत्साहाने त्या साधूच्या आश्रमात गेला. प्रत्यक्षात त्यांना पाहून भक्ताला फारच आश्चर्य वाटले. कारण साधुमहाराज तपस्या वगैरे काहीच न करता अगदी सर्वसामान्य गृहस्थाप्रमाणेच कालयापन करत होते!

त्या मुनीने स्वयंपाक केला, आपल्या वृद्ध माता-पित्यांना जेवण वाढले. हे सर्व संपल्यावर साधुमहाराज बाहेर आले आणि भक्ताला तिथे पाहून विचारू लागले, "बेटा, काय झालंय? इथे कोणत्या कामासाठी आला आहेस तू?"

भक्त मुत्तरला, "मुनिवर, मी यात्रा करत इथे येऊन पोचलोय. आपलं नाव ऐकून दर्शनार्थ आपल्या आश्रमात आलो. त्रिवेणी संगम इथून जवळच आहे असं कळलंय. इथून तिथे कसं पोचायचं हे सांगू शकाल काय?"

मुनि "बाळा, आपल्या म्हाताऱ्या मातापित्यांच्या सेवेत मग्न असतो मी. त्यांना सोडून कधीही, कुठेही मी गेलो नाही, जावंसं वाटलंही नाही कधी. त्यामुळे त्रिवेणी संगमाकडे जायची वाट मला माहीत नाही." असे म्हणत आत निघून गेले.

भक्ताला वाटले होते की मुनि आपल्याला काही मदत करतील; त्रिवेणी संगमाचा रस्ता सांगून मार्गदर्शनही करतील. परन्तु त्यांच्या या मुत्तराने तो निराश झाला. त्यांच्याबद्दलची आदरभावनाही त्याच्या मनातून नाहीशी झाली. तो असे समजला की, हे कोणी साधु-बिधु नसून आपल्या मातापित्यांच्या सेवेत रत असलेले सामान्य गृहस्थच तर आहेत! 'लोक यांची इतकी प्रशंसा तरी का करतात? लोकांना एवढं आकर्षित करण्यासारखी त्यांच्यात काही महत्ताही नाही' असा विचार करत तो तेथेच मुभा राहिला.

इतक्यात तीन स्त्रिया तेथे आल्या. आणि आश्रमात शिरल्या. तिघींचे ही चेहरे विलावला अगदी घाणेरडे होते! त्यांना पाहून भक्ताच्या मनात कुतूहल जागृत झाले व पुढे काय होते, हे पहाण्यासाठी तो प्रतीक्षा करू लागला.

थोड्याच वेळात त्या तिघीही स्त्रिया अगदी अप्सरा बनून बाहेर पडल्या! त्यांचे अपूर्व सौन्दर्य पाहून त्यांच्याशी बोलल्याशिवाय भक्ताला राहवेना! त्याने

आशुतोष खोले

तिघींना उद्देशून विचारले," देवी, आपण कोण आहात? इथे कशासाठी आल्या आहात?"

त्या सुंदरी म्हणाल्या, "आम्ही तिघी बहिणी आहोत. या लोकात आम्हाला गंगा, यमुना आणि सरस्वती असे संबोधले जाते. प्रयागजवळ आम्ही तिघी एकत्र मिसळतो. आपली पापं धुवायला लोक मोठ्या उत्सुकतेने इथे येऊन आमच्या पाण्यात स्नान करतात. ही माणसं तऱ्हेतऱ्हेची पापं करून इथे आलेली असतात. काहीजण आपल्या आईबापांची उपेक्षा करून त्यांचा अनादर करतात, अन् काही तर असे असतात की त्यांची पापं क्षम्यच नव्हेत! या पापी लोकांच्या पापांमुळे आमची रूपं मात्र अगदी किळसवाणी बनून जातात. तू थोड्या वेळापूर्वी आमची जी घाणेरडी रूपं पाहिलीस, ती अशा पापांचंच फळ!"

त्यांचे हे बोलणे ऐकून भक्त आश्चर्यचकित झाला. "आपली किळसवाणी रूपं बदलून पहिल्यासारखी करण्यासाठी आम्ही या साधूच्या आश्रमात येतो. जेंव्हा जेंव्हा अधिकाधिक पापांमुळे आम्ही अधिकाधिक घाण होतो, तेंव्हा तेंव्हा आम्ही इथे येऊन या महात्म्याचं दर्शन घेतो. याच्या आशिर्वादाच्या बळानेच आम्ही आपल्या पावित्र्याचं रक्षण करत असतो." आणि त्या तिघीही अंतर्धान पावल्या.

त्यांच्या बोलण्याने भक्ताच्या मनात मोठेच परिवर्तन घडले. खूप दीर्घ काळापासून त्याच्या मनात असलेली यात्रा करायची इच्छा त्याक्षणीच लुप्त झाली. आणखी काहीही विचार न करता तो सरळ घरी गेला. त्या दिवसापासून तो आपल्या आईवडलांनाच देव मानू लागला. आणि भक्तिपूर्वक त्यांची सेवा करू लागला.

गंगा, यमुना, सरस्वती यांचे दर्शन घेऊन तो आपलं जीवन सार्थकी लावू इच्छित होता. त्याला असे वाटले की, प्रत्यक्ष त्यांना पाहूनच आपले जीवन धन्य झाले आहे.

यानंतर त्या तीन्ही देवींचे स्मरण करत आणि मातापित्यांची सेवा करत तो आपले जीवन निर्विघ्नपणे चालवत राहिला.

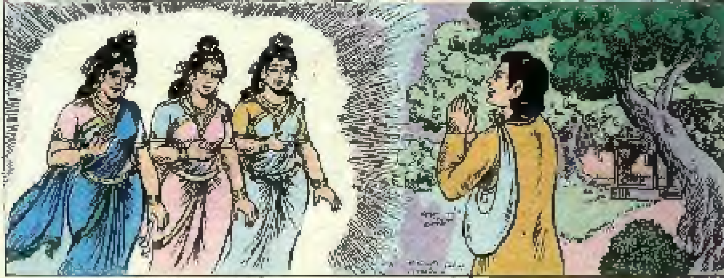

बहुरूपा वसुंधरा

पाण्याविना जगणारे जीव

उंटांना 'वाळवंटातील जहाज' असे म्हटले जाते. जहाज पाण्यावर चालते, पण उंट तर पाणी न पिताही कित्येक दिवस वाळवंटातून सफर करतात. त्यांच्या झुकलेल्या पाठीवरील कुबडाच्या-मदारीत चर्बीचे प्रमाण अधिक असते. ही चर्बी त्यांच्या शरीराला पुरेशी शक्ती पुरवते. उंटांना जास्त घाम येत नाही; त्यामुळे त्यांच्या शरीरातील पाण्याचे प्रमाण नसेच्या तसेच राहते. परंतु पाणी मिळाल्यावर मात्र तो एकाच वेळी एकदम २५ गॅलन पाणी पिऊन घेतो. साधारणतः ते सुके गवत व निवडुंगासारख्या वनस्पती खातात.

पंख कुरवाळणारे पक्षी

पक्ष्यांच्या शरीराची पिसे काढली, आणि ती पाण्यात भिजवली, तर त्यांचे केस भिजू लागतात. पण जोवर ती पंखांना चिकटून असतात, तोवर ती भिजली तरी त्यांचे केस भिजत नाहीत. याचे कारण आहे—पक्ष्यांच्या शरीरावर आढळणाऱ्या तैलग्रन्थी. जवळजवळ सर्वच पक्ष्यांच्या शेपटीच्या आरंभाशी या तैलग्रंथी असतात. पक्षी जेंव्हा आपल्या चोचीने शेपूट कुरवाळतात तेंव्हा या ग्रंथीतून तेल झरते आणि ते एकेका पिसावर पसरते. त्यामुळे पावसात पक्षी जेंव्हा आकाशात उडतात तेंव्हा त्यांचे पंख भिजत नाहीत. पक्षी नेहमी याच प्रयत्नात असतात की पाण्याचे थेंब घरंगळून जातील. यामुळेच पक्षी नेहमीच आपले पंख कुरवाळत असतात. अशी क्रिया करत असताना थोडेसे तेल त्यांच्या डोळ्यातही शिरून ते विटॅमिनचे काम करते.

दीर्घायुष्य

मॉरिशियस भागाचे कासव १५० वर्षे जिवन्त होते. ज्यांनी ते पाहिले आहे, असे लोक म्हणतात की ते २०० वर्षे पर्यन्त ही जिवन्त राहू शकते. अमेरिकेतील करोलिना नावाच्या जिवन्त कासवाचे वय १२३ वर्षांचे आहे. जनावरात हत्ती हा ६०-७० वर्षे जगू शकतो.

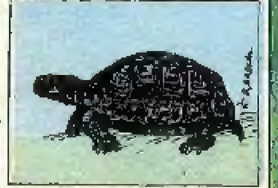

गेंडा ४० वर्षे आणि अस्वल ३०-३५ वर्षे जिवन्त राहते. काही घोडे तर ५० वर्षेही जगतात. कुत्र्याची आयुर्मर्यादा बावीस वर्षांची, तर काही गरुड व पोपट हे पन्नास वर्षेही जगतात. माशांमध्ये एक प्रकारचा मासा साठ वर्षे जगू शकतो. अमेरिकेत व्हाईल हा प्राणी ५० वर्षे जिवन्त राहतो.